

Vlaams relancebeleid

Bijzondere tijden vragen bijzondere aanpak

Brussel, 13 mei 2020

De heer Jan JAMBON
Minister-president van de Vlaamse Regering en
Vlaams minister van Buitenlandse Zaken, Cultuur,
ICT en Facilitair Management
Martelaarsplein 19
1000 Brussel

contactpersoon
Pieter Kerremans
pkerremans@serv.be

ons kenmerk
SERV_20200513_corona_relance_BR

Brussel
13 mei 2020

Vlaams relancebeleid

Mijnheer de minister-president

De coronacrisis slaat ongemeen hard toe. De gevolgen zijn ongezien. Maatregelen blijven nodig om de gezondheidseffecten te beperken en de grote economische en sociale gevolgen in te dijken. Tegelijk moet de beleidsaandacht nu ook gaan naar relance.

De Vlaamse sociale partners vragen een snelle, veilige, inclusieve én toekomstgerichte relance. Het relancebeleid moet in deze co-coronatijd het economisch en sociaal weefsel veilig stellen én de crisis benutten als een kans om ook de uitdagingen van de post-coronawereld aan te pakken.

De Vlaamse sociale partners staan klaar om een constructieve rol spelen in alle overlegorganen die de relance in Vlaanderen moeten bewerkstelligen, waaronder ook het relancecomité. De overleg- en studiec capaciteit van de SERV is beschikbaar om die werkzaamheden mee te ondersteunen.

In het bijgevoegde advies formuleren de sociale partners alvast principes en aanbevelingen op hoofdlijnen voor dat relancebeleid. Naast dit advies zal de SERV ook meer gedetailleerde adviezen en rapporten uitbrengen over diverse aspecten van het te voeren relancebeleid.

Hoogachtend

Pieter Kerremans
administrateur-generaal

Danny Van Assche
voorzitter

Inhoud

Inhoud	3
Krachtlijnen	4
Inleiding	6
1 Balanceren in en naar een nieuwe wereld	9
Snel, veilig én voorzichtig verder heropstarten	9
Wendbaar zijn in co-coronatijd én de post-coronawereld toekomstgericht vormen	9
Voldoende genereus, inclusief én selectief ondersteunen	10
Samen kiezen en samen aanpakken	12
2 Economische welvaart, ook in de toekomst	13
Maatwerk en marktwerking	13
Ondernemers- en consumentenvertrouwen	14
Internationalisering, regionale productie en strategische activiteiten	15
Digitalisering, innovatiekracht, ondernemerschap en werknemerschap	16
Investerings, zeker in infrastructuur	16
3 Een vitale en inclusieve arbeidsmarkt	17
Omslag naar levenslang leren	18
VDAB klaar voor de uitdagingen	19
Dynamische en duurzame loopbanen	20
Aan het werk met aandacht voor veiligheid, gezondheid en werkbaarheid	20
4 Een sterke sociale poot en een solide maatschappelijke dienstverlening	21
Sociaal effectief en efficiënt maatwerk	21
Solide maatschappelijke dienstverlening	22
5 Een gezonde begroting	22
Overheidsinvesteringen meer dan ooit prioriteit	23
Europees begrotingskader aangepast aan Corona-omstandigheden	23
Bijlagen	25
Bijlage 1: Veilig heropstarten	25
Bijlage 2: De beleidsaanpak maakt verschil	26
Bijlage 3: Partnerschappen rond concrete transversale projecten	29
Bijlage 4: Te overwegen infrastructuurinvesteringen in het kader van de relance	30
Referenties	31

Krachtlijnen

De coronacrisis dreigt 9% van de ondernemers op de rand van een faillissement te duwen, 6% van de jobs – en zelfs 20% van de jobs in tijdelijke werkloosheid – op de helling te zetten en 12% van de gezinnen in financiële problemen te brengen. Deze voorlopige inschattingen duiden op schrijnende toestanden en illustreren nog maar het begin van een wellicht lange co-coronatijd die Vlaanderen ongezien diep raakt. Tegelijk toont Vlaanderen vernieuwde creativiteit en veerkracht om samen beter uit de crisis te komen. Op die hoopvolle signalen moet worden gebouwd om samen werk te maken van een zo snel mogelijke, veilige, inclusieve en toekomstgerichte relance. De terechte crisismaatregelen moeten daarvoor gaandeweg en weloverwogen worden verfijnd op maat van de nog oningevulde noden én de uitdagingen van de toekomst.

Bijzondere tijden, bijzondere kansen, bijzondere aanpak

De coronacrisis slaat ongemeen hard toe. Veel gezinnen en ondernemingen worden geraakt op **ongezien** dramatische manier die eerdere crisissen doet verbleken en die nog heel lang kan najijlen. De situatie is bijzonder ernstig. Regeringen en sociale partners zijn op de diverse niveaus nog steeds volop bezig om de directe noden en zorgen in te vullen. De Vlaamse sociale partners willen hun waardering uitdrukken voor de inspanningen van de federale en Vlaamse regering in deze erg moeilijke omstandigheden.

Vlaanderen zal nog lang moeten samenleven met (de dreiging van het) virus. In deze ‘co-coronatijd’ kunnen nieuwe golven met beperkende maatregelen nodig zijn in afwachting van een vaccin of een andere oplossing. Sommige sectoren zullen sneller in een post-coronafase zitten, maar voor andere kan de ‘co-coronafase’ langer aanhouden. Een goed gedoseerde versoepeling van de beperkende maatregelen moet een stop-and-go-scenario vermijden. Voldoende gezondheids- en welzijnsvoorzieningen, kinderopvang en openbaar vervoer blijven noodzakelijk voor een zo snel mogelijke, veilige relance. **Maatwerk** is essentieel om de maatregelen af te stemmen op de grote verschillen in de behoeften en in de situaties waarin actoren zich bevinden, nu en in het licht van de verwachte nasleepeffecten.

De co-coronatijd brengt ook veel diepgaande en soms blijvende veranderingen mee. Het relancebeleid en de relancebudgetten kunnen daarop verder bouwen om de post-coronawereld **toekomstgericht** mee te vormen en Vlaanderen internationaal goed te positioneren (‘*never waste a good crisis*’). Nieuwe dynamieken moeten worden benut om innovaties en voorlopers te ondersteunen en beloftevolle initiatieven op te schalen. Er moeten synergieën worden gerealiseerd met digitalisering, circulariteit, mobiliteit, gezondheid, de SDG’s, de Europese klimaat- en energiedoelen en de EU Green Deal, de strategie Vlaanderen 2050, en andere internationale doelstellingen en engagementen.

Het traject naar zo snel mogelijke, veilige, inclusieve en toekomstgerichte relance vergt belangrijke keuzes en evenwichtsoefeningen. Hoe die keuzes worden gemaakt, bepaalt in grote mate de kwaliteit van de gemaakte keuzes. Een degelijke beleidsaanpak vergt een goede onderbouwing met transparante data en een vlotte wisselwerking en open dialoog tussen de Vlaamse Regering, het Vlaams Parlement, de sociale partners en experts. Het Vlaams **sociaal overleg** staat klaar om een constructieve rol spelen in alle overlegorganen die de relance in Vlaanderen moeten bewerkstelligen, waaronder ook het relancecomité. De overleg- en studiec capaciteit van de SERV is beschikbaar om die werkzaamheden mee te ondersteunen.

Welvaart, werken, welzijn en duurzaamheid verzekeren

De **crisis- en relancemaatregelen** moeten voldoende genereus en inclusief zijn om de samenleving en de economie de nodige zuurstof te geven. Ze moeten tijdig worden geëvalueerd en, indien nodig, worden bijgestuurd, afgebouwd of verlengd. Gaandeweg moeten maatregelen worden verfijnd en meer gericht op waar de noden en de baten – sociaal-economisch en/of maatschappelijk - het grootst zijn. Daarbij is bijzondere aandacht nodig voor kwetsbare groepen en jongeren; voor de diverse maatschappelijke uitdagingen waaronder klimaat, energie, wonen, mobiliteit en armoede die nog bijzondere inspanningen vergen; en voor de moeilijk meetbare of indirecte baten zoals van de maatschappelijke dienstverlening, preventieve gezondheidszorg en onderwijs.

Voor een gezond en weerbaar **economisch weefsel** moeten relancemaatregelen op korte termijn de solvabiliteit versterken, de liquiditeit verzekeren, de vraagzijde stimuleren via investeringen en export, en de productie in Vlaanderen verstevigen met bijzondere aandacht voor strategische producten en diensten. Consumenten en ondernemers moeten opnieuw voldoende vertrouwen krijgen, koopkracht en ontwikkelingsmogelijkheden moeten weer op peil komen, spaarbuffers moeten onder bepaalde voorwaarden worden gemobiliseerd en investeringen – in het bijzonder overheidsinvesteringen - moeten worden gericht op o.a. infrastructuur, innovatie en digitalisering. Voldoende arbeidskrachten zijn nodig om deze investeringen in de praktijk te brengen.

Daarnaast zijn er ook bijzondere uitdagingen om vraag en aanbod op de **arbeidsmarkt** te matchen, inkomens te beschermen, structurele werkloosheid nu en later te vermijden en maximale tewerkstelling te realiseren. Het akkoord 'Iedereen aan boord' blijft voor de sociale partners het kader om de krapte en competentiemismatches op de arbeidsmarkt aan te pakken. Inspanningen zijn nodig om de mobiliteit en dynamiek op de arbeidsmarkt te verhogen en de VDAB slagkrachtig te maken. Tegelijk vormen de grote veranderingen in de arbeidsorganisatie (bv. thuiswerk) en de werkinhoud een uitdaging én een kans om werk te maken van werkbaar, gezond en veilig werken. De crisis is ook een opportuniteit om levenslang leren te stimuleren, werk(plekler)en anders vorm te geven en bepaalde aspecten van het onderwijs te herdenken.

Voor een **sociale en inclusieve relance** moet gewerkt worden aan sociale cohesie, inkomensbescherming en welzijn, niet alleen voor kwetsbare groepen maar ook voor de lagere middenklasse die verzwakt uit de crisis komt. De maatschappelijke dienstverlening en de capaciteit en kwaliteit in de gezondheids- en welzijnssectoren moeten in de toekomst verzekerd worden, door afdoende capaciteit en financiering en waar nodig structurele veranderingen. Ook sociale en culturele organisaties en lokale besturen moeten tijdens de relance als ankerpunten voor het maatschappelijk weefsel ingeschakeld en ondersteund worden.

De SERV pleit al jaren voor het bewaken van het structureel begrotingsevenwicht van de Vlaamse **overheidsfinanciën**. In de huidige omstandigheden gaat de prioriteit echter terecht naar het indijken van de coronacrisis en het zo veilig en snel mogelijk heropstarten van de economie en de samenleving. Meer dan ooit zijn meer overheidsinvesteringen daarin cruciaal. De keuze (prioriteit) voor specifieke overheidsinvesteringen moet vooral worden bepaald door de economische en maatschappelijke uitdagingen waarop specifieke overheidsinvesteringen een antwoord kunnen bieden. Dergelijke investeringen moeten als onderdeel van het relancebeleid op korte termijn concrete resultaten geven. De investeringen in voorbereiding moeten dan ook zo snel mogelijk effectief opgestart en gerealiseerd worden.

Inleiding

De coronacrisis slaat ongemeen hard toe. Elke organisatie, werkvloer en iedere burger voelt de impact. Dit is onbekend terrein. De uitdaging waar Vlaanderen voor staat, is kolossaal (zie ook kaderstuk). Maatregelen zijn nodig om de gezondheidseffecten te beperken en de ongeziene economische en sociale gevolgen in te dijken. Nu de strengste maatregelen om de verspreiding van het COVID-19-virus tegen te gaan stilaan worden afgebouwd, moet de beleidsaandacht ook meer gaan naar relance.

Het relancebeleid moet ervoor zorgen dat de uitzonderlijk zwaar getroffen economie en samenleving kunnen heropleven en ondernemingen, zelfstandige ondernemers, werknemers, gezinnen en individuele burgers opnieuw perspectief krijgen. Het moet nieuwe besmettingen van COVID-19 inperken en de maatschappij weerbaarder maken. Bovendien kan het relancebeleid een unieke kans zijn om nieuwe wegen in te slaan die Vlaanderen sterker in de wereld kunnen positioneren als een performante economie en een inclusieve, zorgzame en duurzame samenleving.

Dit vergt visie en leiderschap en vooral gerichte, onderbouwde en breed gedragen beleidskeuzes. Daarvoor zijn een goede wisselwerking en een open dialoog essentieel: tussen de sociale partners onderling, met de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement, met experts en andere actoren. Binnen de SERV werd snel geschakeld om dat overleg mee te organiseren en te ondersteunen en werden diverse initiatieven in gang gezet rond crisisbeleid, relancebeleid en langetermijneffecten.

Met het voorliggende advies wil de SERV bijdragen aan een duurzaam relancebeleid, in aanvulling op het lopende overleg met de Vlaamse Regering over het crisisbeleid en de heropstart.

Dit advies bevat een reeks principes en algemene beleidsaanbevelingen (deel 1). Vervolgens wordt ingezoomd op enkele kernboodschappen voor het economisch beleid (2), het arbeidsmarktbeleid (3), het sociaal beleid (4) en het begrotingsbeleid (5).

De aanbevelingen zijn gebaseerd op wat vandaag gekend en beschikbaar is. De pandemie is nog niet onder controle en er is nog veel onzekerheid over de effecten op korte en lange termijn. De beleidsaanpak moet daarom wendbaar zijn en mee evolueren op basis van nieuwe informatie en inzichten. Dit advies moet dan ook worden gezien als insteek vanuit de SERV voor het overleg dat de komende periode plaatsvindt met de Vlaamse Regering, het Vlaams Parlement en met experts en andere actoren in het relancecomité.

Naast dit advies zal de SERV in de komende periode nog meer gedetailleerde adviezen en rapporten uitbrengen over diverse aspecten van het relancebeleid.

Kaderstuk 1: De coronacrisis veroorzaakt een bijzonder grote sociaal-economische crisis

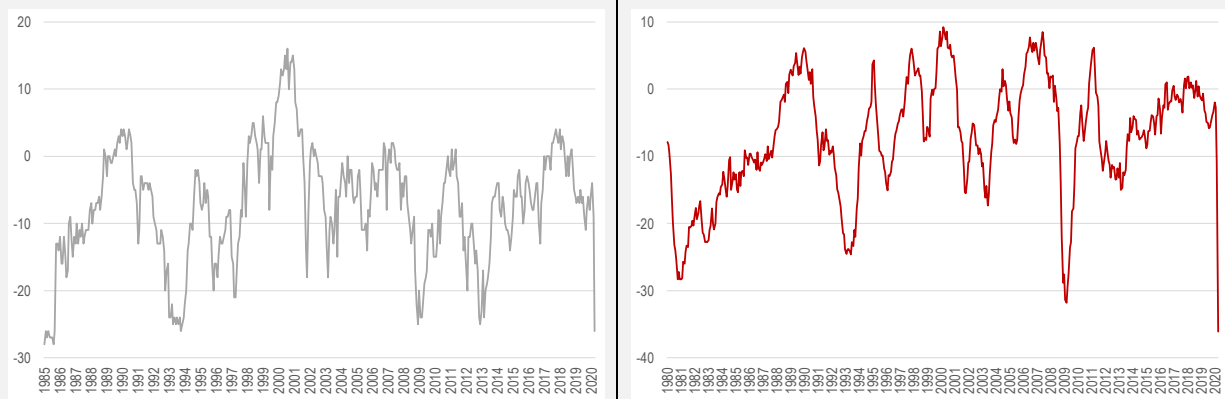
De impact van de coronacrisis op België en Vlaanderen is bijzonder groot en laat zich voelen in vrijwel alle aspecten van onze samenleving en economie.

De directe **gezondheidsimpact** van het nieuwe coronavirus COVID-19 omvat reeds meer dan 8750 overlijdens op het moment van schrijven. Zonder de lockdownmaatregelen en de doorgaans zeer goede naleving ervan zou deze impact hoogstwaarschijnlijk vele malen groter zijn geweest. Het aantal verloren (gezonde) levensjaren is nog onbekend, alsook de indirecte en psychosociale impact van het virus en van de lockdownmaatregelen.

Op **economisch** vlak noteren vooral handel, transport, voeding en horeca een forse activiteitdaling. Voor de industrie, de energiesector, de bouwsector en de zakelijke dienstverlening is de daling minder groot, maar toch substantieel (gemiddeld een daling met een derde tijdens de lockdown). Voor de toekomst is de omvang en de reikwijdte van de crisis nog onzeker. Veel hangt af van de genomen maatregelen en de herstelkracht van de economie. Op dit moment lijkt een snel economisch herstel naar het niveau van 2019 weinig waarschijnlijk, ook omdat op internationaal niveau de perspectieven niet gunstig zijn. Het consumenten- en ondernemersvertrouwen beleefden in België in april 2020 historische dieptepunten (zie figuren). 27% van de gezinnen ziet het inkomen met meer dan 10% dalen. 66% van de bevroegde ondernemingen stelt investeringen uit en 9% van de ondernemingen denkt dat een faillissement (zeer) waarschijnlijk is. In sommige sectoren (bv. horeca, amusement) gaat het zelfs over één op vijf ondernemingen. Vooral kleinere ondernemingen hebben minder gunstige perspectieven. De impact op de gezondheids- en welzijnssectoren is nog onzeker¹.

Bovendien zijn er grote **nasleepeffecten** te verwachten. Zo tast de crisis de solvabiliteit van ondernemingen aan. Dit kan het aanboren van de externe financiële middelen verder bemoeilijken. Investeringen geraken dan moeilijker gefinancierd. Meerdere sectoren moeten bovendien rekening houden met een blijvend vertraagde en bemoeilijkte logistiek, hogere kosten in de keten, het wegvallen van afzetmarkten, een vertraagde terugkeer naar vlot handelsverkeer en een lange periode van druk op de prijzen door een zwakkere vraag en voorraden die de voorbije maanden werden opgebouwd die terug op de markt komen (voor zover ze niet onverkoopbaar zijn geworden).

Consumenten- (links) en ondernemersvertrouwen (rechts) bereiken in april 2020 historische dieptepunten

Bron: op basis maandelijks data van [NBB](#) uit de conjunctuurenquêtes

Ook **sociaal** laat de coronacrisis zich duidelijk en ingrijpend voelen. Op de arbeidsmarkt bereikte de tijdelijke werkloosheid 40% van de Belgische loontrekkenden in de privésector. Volgens een bevraging door de UGent vreesde eind maart één op vijf werknemers – ~500.000 Belgen – zijn job permanent te verliezen; bij tijdelijk werklozen was dat twee op vijf². Het recentere, laatste verslag van de ERMG vermeldt dat er door de aanslepende crisis en de weinig rooskleurige vraagvooruitzichten ontslag dreigt voor naar schatting één op vijf tijdelijk werklozen. Door (tijdelijke) werkloosheid lijdt een derde van de gezinnen een betekenisvol inkomensverlies³, ondanks de genomen maatregelen. Hierdoor zou 1 op de 8 Belgische gezinnen financieel bijzonder kwetsbaar zijn geworden

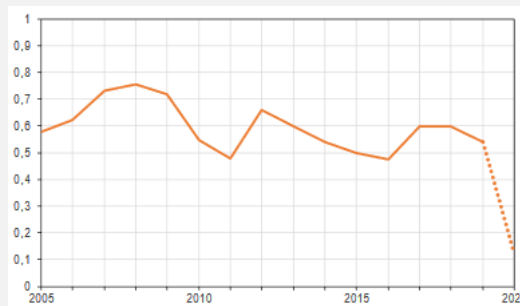
¹ De specifieke economische impact op de gezondheids- en welzijnssectoren zal pas later in detail geëvalueerd kunnen worden omdat de acute crisissituatie het rapporteren en dus de nauwe opvolging van de financiële gezondheid van de organisaties uit die sectoren sterk bemoeilijkt.

² https://users.ugent.be/~sbaert/CARRIERE_NA_CORONA_Cijfers_en_reflecties.pdf

³ >10% volgens de Nationale Bank van België

omdat hun spaarbuffer beperkt is⁴. Dat risico is vooral groot bij vrouwen, jongeren, lager opgeleiden, ouderen en personen actief in de aankoop, bouw, horeca en toerisme, human resources en techniek. 1 op de 5 ondernemingen met minder dan 50 werknemers is van plan om omwille van de coronacrisis een herstructurering door te voeren, met een belangrijke impact op het personeel (Hudson, 2020). Het welzijn van de Belgen wordt door het Federaal Planbureau opgevolgd aan de hand van een geaggregeerde indicator van gezondheid, levensstandaard, samenleving, werk en opleiding ("welzijn hier en nu" of W_{HN}). Die indicator zal door de coronacrisis voor 2020 als geheel fors lager zijn dan de afgelopen 15 jaar, en zelfs aanzienlijk lager dan na de financieel-economische crisis van 2009.

Welzijn in België zakt

Verloop WHN 2005-2019 + prognose 2020

Bron: [Federaal Planbureau](#)

De Vlaamse en Belgische **overheidsbegrotingen** zullen een significante negatieve impact ondervinden als gevolg van de kosten van de begeleidende maatregelen en van de minderinkomsten. De Belgische begroting zou in 2020 een tekort van 7,5% van het BBP noteren en een schuld van 115%. Op Vlaams niveau worden de minderinkomsten door de coronacrisis op dit moment geraamd op 0,75 mld. euro en de kost van de begeleidende maatregelen op 2,5 mld. euro. Samen met een aantal andere elementen zou dit leiden tot een begrotingstekort van 4,3 mld. euro in 2020 wat ongekend is in de geschiedenis van het Vlaamse begrotingsbeleid. Geen enkele begroting, ook niet in de jaren '80 van de vorige eeuw, kwamen uit op dergelijk negatieve cijfers.

⁴ Minder dan 3 maanden in levensonderhoud kunnen voorzien volgens de Nationale Bank van België. Financieel kwetsbaar wordt dus omschreven als een inkomensverlies van ten minste 10 % in combinatie met spaarbuffer die niet toereikend is voor 3 maanden levensonderhoud.

1 Balanceren in en naar een nieuwe wereld

De SERV pleit voor een zo snel mogelijke, veilige, inclusieve en toekomstgerichte relance. Dat impliceert een evenwichtsoefening tussen verschillende overwegingen: tussen snel heropstarten en veiligheid garanderen, tussen de 'normale' situatie hervatten (play) en de relance koppelen aan belangrijke maatschappelijke uitdagingen (reset-play), tussen voldoende steun geven en steun selectief inzetten, tussen focussen en systeemeffecten bewaken. Beleidsmakers zullen deze evenwichten maar kunnen bewaken als ze gebruik maken van goede data en expertise, overleg en samenwerking en degelijke planning en evaluatie. Enkel die geven grip, kracht en perspectief.

Snel, veilig én voorzichtig verder heropstarten

Een **zo snel mogelijke maar veilige verdere heropstart** moet diverse maatschappelijke en morele bezorgdheden in evenwicht houden. De risico's van de coronacrisis voor de economie, de arbeidsmarkt, de volksgezondheid, het sociaal weefsel en de bredere samenleving zijn reëel, ingrijpend en onderling verbonden. 'Onnodige' 'lockdown'-beperkingen genereren onnodige economische en maatschappelijke schade, naast onbedoelde gezondheidsschade⁵. 'Onvoldoende' beperkingen kunnen leiden tot gezondheidsschade en een stop-and-go-scenario met nieuwe beperkende maatregelen die economisch en maatschappelijk nog meer kunnen raken. Bovendien zijn er grote onzekerheden over de risico's van het COVID-19-virus voor de gezondheid op korte en lange termijn⁶, en dus voor de economie en de samenleving, waardoor voorzichtigheid en veiligheid bij de heropstart centraal moeten staan.

Inzetten op voldoende capaciteit in gezondheids- en welzijnsvoorzieningen, beschermingsmaatregelen, monitoring met genoeg testen, tracking en tracing, communicatie op maat, handhaving, etc. zijn noodzakelijk om de volksgezondheid en welvaart te beschermen (bijlage 1). Ook kinderopvang en openbaar vervoer, in het bijzonder voor woon-werkverkeer, blijven uiterst essentieel voor een zo snel mogelijke, veilige relance⁷. Op ondernemings-, sector- en interprofessioneel niveau is goed sociaal overleg tussen werkgevers en werknemers cruciaal. Verder blijven intermediaire organisaties, die hun daad- en veerkracht al toonden tijdens de acute crisis letterlijk en figuurlijk van levensbelang. Een meer gecoördineerde aanpak op Europees niveau moet de exitstrategieën van de diverse lidstaten meer op elkaar afstemmen.

Wendbaar zijn in co-coronatijd én de post-coronawereld toekomstgericht vormen

Vlaanderen zal nog lang moeten samenleven met (de dreiging van het) virus. In deze '**co-coronatijd**' kunnen nieuwe golven met beperkende maatregelen nodig zijn in afwachting van een

⁵ Bv. psychische problemen, verwaarloosde andere medische problemen.

⁶ Er zijn indicaties dat het gaat om een ziekte met een systemische impact, die immuniteitsproblemen en (permanente) schade aan diverse organen kan veroorzaken, ook bij (aanvankelijk) asymptomatische patiënten. Dat zou impliceren dat er ook lange termijn gezondheidseffecten kunnen zijn, die op termijn ook aanzienlijke economische en sociale schade zouden kunnen veroorzaken. Bovendien brengt verspreiding van het virus risico's op virusmutaties met zich mee, die dan weer kunnen leiden tot ernstigere complicaties en schade. De aanpak van het virus wordt bemoeilijkt door onzekerheden over de verspreiding van het virus en de daarin bepalende factoren, over de effectiviteit van verschillende maatregelen en over de mogelijkheden om groepsimmunitet op te bouwen, om op (korte) termijn vaccins te kunnen voorzien, om de impact van bepaalde lockdownversoepelingen in te schatten, enz.

⁷ SERV (2020a). Vlaamse sociale partners zijn klaar voor veilige en vlotte opstart. Persbericht, 20 april 2020.

vaccin of een andere oplossing⁸. Sommige sectoren zullen sneller in een post-coronafase zitten, maar voor andere kan de 'co-coronafase' langer aanhouden. Crisis- en bredere relancemaatregelen zullen dan ook door elkaar lopen in die co-coronaperiode.

Maatwerk moet in deze co-coronatijd een oplossing bieden voor de grote verschillen in de behoeften en in de situaties waarin actoren zich bevinden, nu en in het licht van de verwachte nasleepeffecten.

Alle actoren moeten in de onzekere co-coronatijd **wendbaarheid** tonen. De co-coronatijd zorgt immers voor 'een nieuwe realiteit', met grondige en deels blijvende veranderingen (bv. inzake telewerk, teleconsultaties, 'cashless society', digitaal leren, productie in Vlaanderen van strategische voorzieningen). Die veranderingen hebben sommige nadelen, maar bieden vooral ook opportuniteiten.

Het relancebeleid en de relancebudgetten bieden de kans om die opportuniteiten te plukken en de post-coronawereld **toekomstgericht** mee te vormen ('never waste a good crisis'). Gaandeweg moet het relancebeleid synergieën realiseren met maatschappelijke uitdagingen en verplichtingen voor de middellange en lange termijn (economisch, sociaal, ecologisch), zoals rond digitalisering, circulariteit, mobiliteit, gezondheid, de SDG's, de Europese doelen en de EU Green Deal, de strategie Vlaanderen 2050, de internationale doelstellingen en engagementen op het vlak van energie, klimaat, armoede, innovatie ... Die uitdagingen en verplichtingen blijven van tel en vergen nog belangrijke inspanningen⁹. Nieuwe dynamieken en netwerken in de samenleving en binnen de overheid, moeten worden benut om innovaties en voorlopers te ondersteunen en beloftevolle initiatieven op te schalen. Zo'n **reset-play-strategie** kan tijds winst en maatschappelijke winst opleveren ten opzichte van een play-strategie die louter een business-as-usual-scenario ambieert. Vlaanderen moet nu strategische kansen benutten om de duurzaamheid te verhogen, de aantrekkelijkheid voor investeringen te vergroten en zich internationaal goed te positioneren voor het post-coronatijdperk.

De 'nieuwe realiteit' die de coronacrisis veroorzaakt, impliceert ook soms aangepaste beleidsrecepten en een deels vernieuwde blik op economisch ondersteuningsbeleid, handel, lokale productie, ondernemerschap, innovatie, digitalisering, en infrastructuur en mobiliteit (deel 2), arbeidsmarkt en -organisatie, onderwijs en vorming (deel 3), sociale bescherming en zorg (deel 4) en begroting en fiscaliteit (deel 5). In alle beleidsdomeinen moeten bestaande plannen en prioriteiten worden herbekeken en waar nodig worden afgestemd in het licht van de 'nieuwe realiteit'.

Voldoende genereus, inclusief én selectief ondersteunen

Crisis- en relancemaatregelen moeten voldoende **generieus** zijn om de eerste schokken op te vangen en de basis van het sociaal-economisch en maatschappelijk weefsel overeind te houden. Ze moeten ook nadien de samenleving, de economie en de arbeidsmarkt de nodige zuurstof geven, het vertrouwen van consumenten en producenten ondersteunen en domino-effecten beperken. De ondersteuning van aanbod en vraag vermijdt structurele werkloosheid en

⁸ Tomas Pueyo, Coronavirus: de hamer en de dans. <https://medium.com/tomas-pueyo/coronavirus-de-hamer-en-de-dans-96b723d63488>. 21 maart 2020

⁹ De coronacrisis heeft weliswaar gezorgd voor een scherpe reductie van diverse emissies, maar zijn deze reducties niet structureel en de manier waarop de reducties werden bereikt is maatschappelijk niet duurzaam. De SERV gaf eerder aan wat de 2030-doelstelling van -35% vermindering van niet-ETS-broeikasgasemissies impliceert. SERV, Advies Elementen voor een gesublimeerd klimaat- en energiebeleid 2019-2024. Brussel en het bijhorend rapport SERV, Klimaat- en energiebeleid 2019-2024. Van alfa tot omega.

faillissementen, een terugval in inkomen, consumptie en investeringen en export, een verminderde productiviteit of problemen op psychosociaal vlak. De lage rente – nu en vermoedelijk voor geruime tijd – en de grote budgettaire flexibiliteit die EU-lidstaten momenteel hebben, bieden enige ruimte om voor tijdelijke maatregelen schulden aan te gaan.

De crisismaatregelen die noodgedwongen snel en meestal generiek genomen werden, moeten tijdig **geëvalueerd**, bijgestuurd, afgebouwd of verlengd worden wanneer ze (niet) langer nodig zijn of wanneer ze niet effectief, efficiënt, rechtvaardig zijn. Misbruiken en suboptimale compensaties moeten worden aangepakt, hiaten moeten worden ingevuld. Gaandeweg moeten steunmaatregelen ook verfijnd worden om ze toekomstgerichter te maken (cf. supra). Vanuit efficiëntie- en budgettaire overwegingen moeten de beperkte middelen ingezet worden waar ze de grootste maatschappelijke multiplicatoreffecten realiseren, sociaal-economisch en/of op andere domeinen¹⁰. Daarbij is ook aandacht nodig voor wat moeilijk meetbaar is, zoals de waarde van maatschappelijke dienstverlening, en wat pas op termijn of indirect impact heeft, zoals investeringen in preventieve gezondheidszorg, innovatie en onderwijs.

Een meer **selectieve ondersteuning** kan de hoogte of de modaliteiten beter afstemmen op de noden van de begunstigden en van de maatschappij. Duidelijke criteria moeten de gemaakte keuzes motiveren om het draagvlak te verhogen, juridische onzekerheid te verminderen en concurrentievervalsing, discriminatie, favoritisme en ongewenste effecten te vermijden. Die criteria kunnen worden gekoppeld aan bestaande selectiecriteria (bv. drempelwaarden of de ondertekening van een convenant), aan nieuwe voorwaarden of aan engagementen die betrokkenen willen nemen (bv. inzake beschermings- of aanpassingsmaatregelen of inzake maatschappelijke ambities, zoals de SDG's), met aandacht voor de operationaliseerbaarheid en efficiëntie daarvan.

De steunmaatregelen moeten **inclusief** zijn en bijzondere aandacht geven aan groepen in de samenleving die minder gewapend zijn om met de gevolgen van de crisis om te gaan, zoals kwetsbare groepen op gezondheidvlak en sociaal-economisch kwetsbare personen¹¹. Een inclusieve strategie die de zwakste schakels versterkt, versterkt immers het systeem. Steun voor kwetsbare groepen heeft bovendien grote multiplicatoreffecten, o.a. door de hoge consumptiequote van deze groepen. De aandacht voor kwetsbare groepen moet ook doorwerken in de keuzes over hoe de steun gefinancierd wordt (cf. deel 4 en 5). Tot slot is ook een aangepaste strategie nodig voor de bijzondere noden van jongeren, andere kansengroepen en tijdelijke werkzoekenden die langdurig werkzoekend dreigen te worden en voor startende ondernemingen en KMO's die de groeikracht van de economie in zich dragen (cf. deel 2 en 3).

¹⁰ Voor de verschillende mogelijke bestedingen (bv. investeringen in infrastructuur, digitalisering, innovatie, zorg ..., ondersteuning van strategische activiteiten en sectoren ...) is een ruwe inschatting van deze multiplicatoreffecten. Welke hefboomeffecten veroorzaakt een bepaalde besteding direct of indirect op relevante sociaal-economische parameters (groei, export, investeringen, vraag, werkgelegenheid ...)? Wat is de bijdrage aan de aanpak van andere maatschappelijke uitdagingen (zorg en welzijn, armoede, klimaat- en energiedoelen, mobiliteit, luchtverontreiniging ...)? In welke mate leidt de ondersteuning op middellange en lange termijn tot de overleving en groei van de ondersteunde activiteiten? Welke activiteiten maken weinig kans op duurzame overleving? Welke activiteiten, investeringen, technologieën hebben veel groeipotentieel, maar dreigen door een tijdelijke zeer moeilijke financiële en economische context in Vlaanderen te worden stopgezet? In welke mate hebben bestedingen indirect gunstige sociaal-economische effecten in Vlaanderen?

¹¹ Zoals burgers en gezinnen met een lage werkintensiteit en/ of een kwetsbare financiële positie, financieel kwetsbare groepen, groepen met inkomensverlies, kleine ondernemers en landbouwers in crisisgevoelige sectoren, kinderen en jongeren in kwetsbare situaties, werknemers die minder mogelijkheden hebben om zich af te schermen van het virus, huurders die in de problemen komen, groepen die bijzonder geraakt worden door de coronamaatregelen, mensen werkzaam in sectoren die pas later in een normaal regime kunnen stappen, enz

Samen kiezen en samen aanpakken

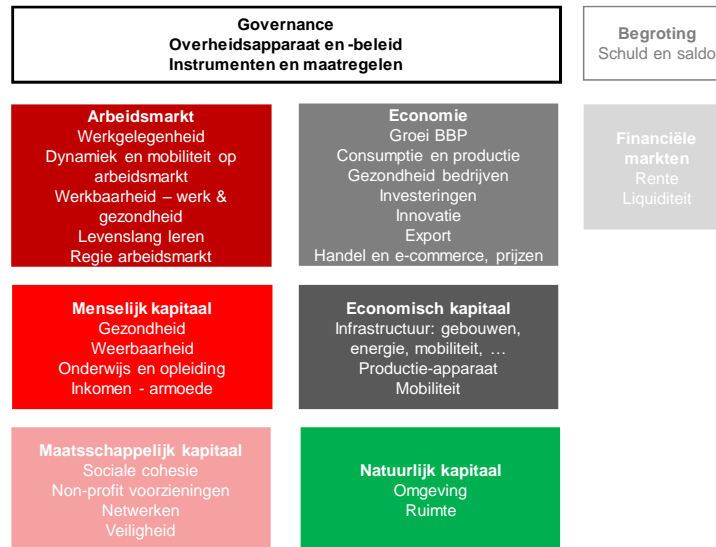
Het relancebeleid vergt, zoals geschetst, strategische beleidskeuzes en soms moeilijke afwegingen: Welke doelen worden op korte en langere termijn nagestreefd? Wie krijgt hoeveel steun, hoe lang en tegen welke voorwaarden? Hoe worden steunmaatregelen gefinancierd? Enz. Het Vlaamse beleidsniveau zal deze vragen moeten beantwoorden, omdat zij voor het relancebeleid prominent in beeld komt. **Hoe** die keuzes worden gemaakt, bepaalt in grote mate de kwaliteit van de gemaakte keuzes. Landen die op een betere manier beslissen, zullen betere beslissingen nemen, de juiste prioriteiten stellen en na de crisis een grotere welvaarts- en welzijnsinstaat realiseren dan landen die daar niet in slagen.

De beleidsaanpak is dus essentieel voor de complexe en systemische coronarelanche-uitdaging¹² (Figuur 1 en bijlage 2). Essentieel is dat beslissingen **onderbouwd** tot stand komen. Daarvoor zijn voldoende transparante data en een transdisciplinair expertisenetwerk nodig, dat experts binnen en buiten de overheid linkt. Ook essentieel zijn een goede **coördinatie en samenwerking** tussen en binnen de diverse bestuursniveaus en - vooral - een goede wisselwerking en open dialoog tussen de Vlaamse Regering, het Vlaams Parlement, de sociale partners en experts. **Sociaal overleg en advies** zijn ook nu cruciaal voor de kwaliteit van de besluitvorming en beslissingen. De sociale partners staan dan ook klaar om actief betrokken te worden en een constructieve rol te spelen in alle overlegorganen die de relance in Vlaanderen moeten bewerkstelligen, waaronder ook het relancecomité. De overleg- en studiec capaciteit van de SERV is beschikbaar om die werkzaamheden mee te ondersteunen.

Tot slot is bij de relance-aanpak van belang dat elkeen verantwoordelijkheid opneemt en vertrouwen geeft. Diverse **partnerschappen** tussen overheden en andere actoren moeten de toekomstgerichte relance op het terrein, ook in concrete projecten, gaandeweg waar maken. De relance moet dus niet zozeer een breed plan met vage doelen opleveren, maar moet vooral voor een breed gamma concrete projecten telkens de juiste actoren aantikken, die het project vorm geven, uitvoeren, al doende leren, en opschalen (zie ook bijlage 3).

¹² De coronacrisis is een complex vraagstuk - een 'wicked problem' - met meerdere, onderling verbonden aspecten, die ingrijpende gevolgen hebben op diverse vlakken. De crisis heeft ingrijpende gevolgen op markten (goederen- en dienstenmarkten, arbeidsmarkt en financiële markten) op kapitaalvoorraden (geproduceerd kapitaal, menselijk kapitaal (fysieke gezondheid, sociaal-psychisch welzijn), fysiek kapitaal, maatschappelijk kapitaal, financieel kapitaal, natuurlijk kapitaal), op het overheidsapparaat, -beleid en -financiën ...

Figuur 1: Coronabeleid vergt brede, systemische aanpak

2 Economische welvaart, ook in de toekomst

De gezondheid en weerbaarheid van het economisch weefsel moeten tijdens en na de coronacrisis verzekerd worden. Dat impliceert dat het relancebeleid op meerdere sporen werkt en sectoren en ondernemingen voldoende op maat ondersteunt om de crisis te overbruggen en zich aan te passen aan de uitdagingen en opportuniteiten van de toekomst; het consumenten- en ondernemersvertrouwen herstelt; onverminderd inzet op het hernemen van internationale handel en oog heeft voor kwetsbare strategische sectoren, activiteiten en producten, alsook op de verankering van ondernemingen in Vlaanderen om het industrieel weefsel, de werkgelegenheid en het inkomen van de werknemers veilig te stellen; bewust mee surft op de innovatie- en digitaliseringsgolf die door de coronacrisis extra vaart kreeg en die ook het ondernemerschap en werknemerschap kan stimuleren; en investeert o.a. in een toekomstgerichte infrastructuur en via overheidsinvesteringen en -aankopen de vraagzijde ondersteunt.

Maatwerk en marktwerking

Financiële en fiscale steunmaatregelen moeten verfijnd en aangevuld worden om ze beter te richten op de noden van de anders gezonde ondernemingen en gaandeweg ook op de opportuniteiten en uitdagingen van de toekomst. Dat impliceert dat op korte termijn

- onderzocht wordt welke prangende **steunnoden** nog ingelost moeten worden om het sociaal-economisch weefsel in Vlaanderen de nodige zuurstof te geven en welke steun verlengd moet worden zodat de anders gezonde ondernemingen de crisis én de nasleep ervan goed doorkomen en kunnen doorstarten. Dit vergt doorheen de crisis een efficiënt controle- en monitoringproces op zowel de steunbehoefte als de toekenning en de aanwending van de steun zelf. Steunmaatregelen kunnen waar nodig de liquiditeit en solvabiliteit ondersteunen, kredieten waarborgen, aanpassingsmaatregelen financieren etc. Bijzondere aandacht is daarbij nodig voor kmo's.
- bekeken wordt welke steun **verfijnd of gedifferentieerd** moet worden. Andersoortige steun kan immers nodig zijn naargelang de herstart van ondernemingen en sectoren al dan niet snel kan verlopen, bijvoorbeeld ten gevolge van de duur van de inperkingsmaatregelen, de

kosten die ermee gepaard gaan, de ketenstructuur rond de onderneming, de (on)beschikbaarheid van arbeidskrachten ...

- een optimale **afstemming** gebeurt van de **federale en regionale** steunfaciliteiten voor zelfstandigen, ondernemingen en werknemers.

Gaandeweg moeten de steunmaatregelen zich ook meer richten op welvaart op **lange termijn en anticiperen** op de uitdagingen en opportuniteiten van de toekomst (cf. deel 1). Een slimme strategie moet de juiste instrumentenmix voor de diverse uitdagingen en opportuniteiten vastleggen, de marktwerking en neutraliteit zo weinig mogelijk verstoren¹³ en ruimte laten voor diverse types businessmodellen. De precisering van deze strategie vereist de betrokkenheid van alle relevante stakeholders (overheid, sectoren, ondernemingen, werknemers, kennisinstellingen, maatschappelijk middenveld, burgers) en informatie over de effectiviteit, de efficiëntie en multiplicatoreffecten van diverse maatregelen. Onderzoek kan in kaart brengen voor welke gevallen en uitdagingen andere regio's of Europese (co)financieringsinitiatieven voorwaarden koppelen aan steunverlening.

Ondernemers- en consumentenvertrouwen

Een mix van maatregelen moet het ondernemers- en consumenten**vertrouwen** in onzekere coronatijden opkrikken. Het gaat dan o.a. over steunmaatregelen die productie, investeringen, export, werkgelegenheid, inkomen, koopkracht en consumptie en heropstart veilig stellen en zo bijdragen tot economisch herstel.

Specifiek voor **ondernemers** kunnen risico's als gevolg van onvoldoende inzetbare arbeidskrachten worden verminderd door voldoende beschermingsmaatregelen, kinderopvang, veilige, maar vlotte grensovergangen voor binnen- en buitenlandse arbeidskrachten en maatregelen om werklozen vlotter de oningevulde plaatsen op de arbeidsmarkt te kunnen laten invullen (cf. deel 3 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**).

Voor **consumenten** is bijzondere aandacht nodig voor de koopkracht en inkomen, zeker bij de 12% gezinnen die extra financieel kwetsbaar zijn geworden tijdens de crisis omdat hun inkomens significant verminderden (cf. infra), maar ook bij de lagere middenklasse, vooral gezien de hoge consumptiequote van deze groepen. Daarnaast kan gekeken worden naar manieren om gerichte consumptie te stimuleren en om onder bepaalde voorwaarden spaarbuffers te mobiliseren voor een duurzame relance. Dat geldt in het bijzonder voor 49% van de gezinnen die geen inkomensverlies lijden door de crisis en die al behoorlijke spaarbuffers hebben. Het lijkt er zelfs op dat er nu bij bepaalde groepen meer gespaard wordt dan voorheen¹⁴.

Daarnaast moet de **overheid** ondernemers en consumenten kunnen overtuigen dat het gezondheidsrisico en het risico op een tweede besmettingsgolf (en bijhorende beperkende maatregelen) beheerst worden. Stop-and-go-beleid is niet wenselijk. Ook goed bestuur en een overheid die optreedt als betrouwbare partner dragen bij tot het vertrouwen in de overheid (cf. supra en bijlage 2) en onrechtstreeks ook tot het ondernemers- en consumentenvertrouwen.

¹³ Dat impliceert het opvolgen van de impact op concurrentie, prijzen, dominant gedrag ... van coronamaatregelen en van faillissementen en overnames als gevolg van de coronacrisis. Oneerlijke concurrentie moet vermeden worden tussen ondernemingen die steun krijgen en die geen steun krijgen, tussen bedrijven die efficiënt met schaarse middelen omgaan en degene die dat niet doen, tussen steun aan anders gezonde bedrijven en bedrijven met structurele problemen die dateren van voor de crisis Ook afstemming van steunstrategieën binnen Europa lijkt hierbij cruciaal. Timing van de steun mag niet te kort zijn om effectief te kunnen zijn en niet te lang om steunafhankelijkheid, innovatiehinder en concurrentievervalsing te vermijden.

¹⁴ Perscommuniqué van de NBB van 21 april 2020 – Ineenstorting van het consumentenvertrouwen in april: <https://www.nbb.be/doc/dq/n/dq3/histo/pne2004.pdf>.

Internationalisering, regionale productie en strategische activiteiten

Ook in co- en post-coronatijd blijven productie in Vlaanderen en Europa én internationale handel van essentieel belang. In dat kadert vraagt de SERV

- **een onverminderde inzet voor het (veilig) hernemen van internationale handel.** Voor de Vlaamse open economie is een zo snel mogelijke, veilige terugkeer van het vrij verkeer van goederen, diensten en personen zeer belangrijk. Coördinatie op Europees niveau is nodig om concurrentievervalsing te vermijden en schaalvoordelen te benutten. In het bijzonder moet de levering van essentiële producten en diensten verzekerd blijven. Er moet ook nagedacht worden hoe de Vlaamse export beter ondersteund kan worden bij schokken in de export en de buitenlandse investeringen. Een verdere goede samenwerking tussen het Agentschap Innoveren & Ondernemen (VLAIO), Flanders Investment & Trade (FIT), het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM), het departement buitenlandse zaken (BuZa), ... en een goede coördinatie met federale en Europese initiatieven blijven cruciaal.
- **het behoud en de versterking van productieactiviteiten.** Een goed investerings- en ondernemersklimaat moet garanderen dat regionale productieactiviteiten die door de crisis onder druk komen, verankerd kunnen blijven in Vlaanderen om zo het industrieel weefsel, de werkgelegenheid en het inkomen van de werknemers veilig te stellen. Gerichtte overheidsinvesteringen en -aankopen kunnen regionale productie stimuleren¹⁵. Bijkomende productieactiviteiten in Vlaanderen kunnen aangewezen zijn, bv. om strategische activiteiten te verankeren, te zorgen voor robuuste waardenketens en duurzaamheidsvoordelen te realiseren. Stimulering van duurzame productieactiviteiten, kortere ketens, sociale economie en lokale consumptie kan hiertoe bijdragen, samen met steun voor de internationale doorgroei van in Vlaanderen verankerde beslissingscentra¹⁶. Ook de digitalisering kan reshoring van bepaalde activiteiten stimuleren.
- **speciale aandacht voor strategische activiteiten.** Het gaat dan bv. om activiteiten in de gezondheids- en welzijnssector, landbouw- en voedingssector, energie- en telecomsector, onderwijs, kinderopvang, veiligheid, kritische infrastructuur, essentiële technologieën en strategische producten. Voor de levering van essentiële producten moeten de voor- en nadelen bekeken worden van levering op basis van (internationale) overeenkomsten die potentieel onder druk komen bij schaarste, ten opzichte van stimulering van strategische voorraden en regionale productie. Brede risicoanalyses voor strategische activiteiten zijn nodig. Ze moeten kijken naar technologische, economische, financiële, maatschappelijke en andere risico's. Nu sommige ondernemingen door de coronacrisis financieel zwakker staan, zijn ze ook een makkelijke prooi voor buitenlandse overnemers. Wanneer die buitenlandse directe investeringen raken aan de openbare orde, veiligheid en volksgezondheid is een screening op zijn plaats (bv. havens, energie of andere kritieke infrastructuur). Dit vergt een evenwichtsoefening waarbij veiligheid moet verzoend worden met een open economie, een goed draaiende kapitaalmarkt en een aantrekkelijk investeringsklimaat. Hiervoor wordt best op federaal niveau een screeningsmechanisme uitgewerkt met Vlaanderen als volwaardige partner.¹⁷

¹⁵ Goede voorbeelden zijn bv. campagnes zoals kopeninjebuurt.be en winkelhieren.be.

¹⁶ SERV (2019) *Prioriteitennota 2019-2024*, Brussel.

¹⁷ SERV (2020) Advies, Vlaamse screening buitenlandse directe investeringen. Coronacrisis verhoogt urgentie. 7 mei 2020.

Digitalisering, innovatiekracht, ondernemerschap en werknemerschap

Vlaanderen moet meesurfen op de golf van digitalisering, innovaties en andere veranderingen die de coronacrisis teweegbrengt. Dat kan de productiviteit en duurzaamheid verhogen en zorgen voor de verankering van activiteiten in Vlaanderen. Dat vraagt extra inspanningen om - in nauw overleg - ondernemingen, organisaties en (potentiële) werknemers daarin bij te staan.

- De **digitale versnelling** door de coronacrisis moet worden benut om sprongen te maken. Dit veronderstelt een meervoudige strategie die de ervaringen in de coronacrisis verankert en verdere digitale innovaties bevordert. De blik moet breed omdat dit geldt voor nagenoeg alle sectoren (de maakindustrie, landbouw, dienstensector, social profit) en voor zowel technologische als niet-technologise innovaties (businessmodellen, marktbenaderingen, arbeidsorganisatie, financieringskanalen ...). De Taskforce 'Vlaanderen Helemaal Digitaal' moet dan ook breder worden opgevat en beter inspelen op vragen van ondernemingen en het matchen van vraag en aanbod. Informatie- en sensibiliseringscampagne zijn nodig om kmo's te helpen met digitale concepten en businessmodellen, handelaars vertrouwd te maken met digitale winkelconcepten en maatschappelijke diensten voor ambulante zorg vertrouwd maken met digitale zorgvoorzieningen, enz. Tegelijkertijd moet voldoende aandacht besteed worden aan 'mensgerichte' digitale connectiviteit zodat negatieve gevolgen voor de werk-privébalans en werkstress preventief kunnen worden opgevangen en/of vermeden¹⁸.
- Op het vlak van **innovatie** moeten de nodige middelen worden vrijgemaakt om innovatieve overheidsaanbestedingen uit te breiden bv. voor innovatieve producten en antwoorden op maatschappelijke behoeften. Innovatiesteunmaatregelen moeten regelmatig worden geëvalueerd. Verschillende **criteria** spelen bij die evaluatie een rol¹⁹. Speerpuntclusters, innovatieve bedrijfsnetwerken, strategische onderzoekscentra (SOC's), andere onderzoekscentra en kennisinstellingen en bedrijven moeten verder worden ondersteund als performant Vlaams ecosysteem dat onder meer gemobiliseerd kan worden bij de aanpak van de diverse maatschappelijke uitdagingen.
- **Ondernemerschap en werknemerschap** verder stimuleren is nodig om in crisistijden bestaande ondernemingen, starters en doorgroeiërs te ondersteunen en hun creativiteit en weerbaarheid te vergroten. Dit vraagt vanwege de overheden een blik op opstartkosten, e-government, financiële stimuli, faillissementspreventie, openbare aanbestedingen ... (Potentiële) werknemers kunnen het meeste bijdragen aan een toekomstgerichte relance als ze met de gepaste competenties kunnen werken in duurzame loopbanen en kwaliteitsvolle jobs (cf. deel 3).

Investerings, zeker in infrastructuur

Investerings door overheden en andere actoren spelen een belangrijke rol in de relance. Met name infrastructuurinvesteringen hebben – naast en samen met investeringen in digitalisering en innovatie (cf. supra) – een groot relancepotentieel.

Voor een snelle en duurzame relance moet de voorkeur gaan naar investeringen in toekomstgerichte **infrastructuur** die reeds gepland zijn of gemakkelijk operationaliseerbaar zijn en waarvoor een draagvlak bestaat, met liefst een zo groot mogelijk, sociaal-economisch multiplicatoreffect in Vlaanderen en liefst ook een zo groot mogelijke bijdrage aan andere

¹⁸ Delagrange, H. (2020) Snel nog even antwoorden. Digitale verbinding op het werk en thuis. Brussel, SERV-Stichting Innovatie & Arbeid, 15 april 2020.

¹⁹ SERV (2015) Advies Herstructurering van het beleidsdomein Economie, Wetenschap en Innovatie, 15 juni 2015.

maatschappelijke opportuniteiten en doelen, zoals de SDG-doelen, de klimaat- en energiedoelen²⁰, de doelen inzake armoede, wonen, innovatie ... Voorbeelden zijn o.a. investeringen in welzijns- en zorginfrastructuur, (sociale) woningbouw en -renovatie, scholen, mobiliteit, waterwegen, energie, veilige digitale infrastructuur en blauwe infrastructuur (zie ook bijlage 4). Er moet daarbij ook worden bekeken welke investeringsnoden door de coronacrisis veranderen, urgenter worden of juist minder urgent of zelfs overbodig.

Projecten die voor **Europese cofinanciering** in aanmerking komen, kunnen extra interessant zijn omdat het Europees niveau significante middelen aankondigde voor de economische relance en de European Green Deal Investment Plan (EGDIP). Een transparante planning van de infrastructuurinvesteringen moet de aanbodzijde in deze onzekere crisistijden vertrouwen bieden om de capaciteit bij de aannemers op peil te houden.

Deze investeringen kunnen door de overheid zelf gebeuren (cf. deel 5, bv. in publieke infrastructuur, via innovatieve overheidsopdrachten van regionale en lokale besturen) of kunnen private (of semi-private) investeringen zijn die door de overheid gestimuleerd worden. Overheidsinvesteringen in infrastructuur moeten in ieder geval sterk worden verhoogd, omdat die nu laag zijn in internationaal perspectief en onvoldoende om de activa op peil te houden²¹. Bovendien biedt de tijdelijke flexibele toepassing van het Europese begrotingskader omwille van de coronacrisis de mogelijkheid om hiervoor tijdelijk extra schulden aan te gaan.

3 Een vitale en inclusieve arbeidsmarkt

De coronacrisis heeft een grote impact op onze **arbeidsmarkt**. België telt intussen meer dan één miljoen tijdelijk werklozen. Het aantal niet-werkende werkzoekenden neemt sinds lang terug toe. In Vlaanderen werd de kaap van 200.000 werkzoekenden intussen bereikt. VDAB ontvangt opmerkelijk minder vacatures dan een jaar geleden en ook de uitstroom naar werk kent een sterk dalende trend. De effecten van de crisis zijn voelbaar in alle sectoren, regio's en beroepsgroepen, maar niet overal op dezelfde wijze en in dezelfde mate.²² De echte impact van de crisis kennen we nog niet. Wel is duidelijk dat de crisis nu al versneld leidt tot veranderingen in de business (bv. focus op andere producten of diensten om operationeel te blijven), in de arbeidsorganisatie (bv. thuiswerk) of de werkinhoud (bv. meer digitaal) en dit met zowel positieve als negatieve effecten op de productiviteit, de dienstverlening, het welbevinden en de werkbaarheid.

Diverse crisis- en herstelmaatregelen zijn gericht op het verlichten van de directe sociale en economische impact voor ondernemers en werknemers en op het wegwerken van (nieuwe) onevenwichten tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Op het terrein van werk gaat het o.a. over maatregelen rond veilig werken, herneming van de arbeidsvraag, matching van vraag en aanbod, personeelsinzet in cruciale/vitale/essentiële sectoren, inkomensbescherming en behoud van de koopkracht. De effecten op langere termijn zijn nog erg onzeker, maar de verwachting is dat de crisis de arbeidsmarkt op meerdere vlakken **ingrijpend** zal veranderen.

²⁰ VEKP 2021-30: <https://omgeving.vlaanderen.be/vlaams-energie-en-klimaatplan-2021-2030>

²¹ SERV (2019) Prioriteitennota 2019-2024, Brussel.

SERV (2019) Advies Elementen voor een gesublimeerd klimaat- en energiebeleid 2019-2024. Brussel.

²² In een aantal sectoren daalt het aantal vacatures, o.a. in zakelijke dienstverlening, groot- en kleinhandel, informatica, media en telecom, horeca en toerisme. In de primaire sector wordt een forse stijging van het aantal vacatures opgetekend. In de gezondheids- en welzijnssectoren is er geen opmerkelijke stijging van het aantal vacatures omdat de verhoogde personeelsinzet wordt opgevangen door terbeschikkingstelling en interne doorstroming.

Sociale partners nemen op de diverse niveaus verantwoordelijkheid op om de relance in goede banen te leiden. Op Vlaams niveau moet wat arbeidsmarkt betreft de focus op korte termijn liggen op een succesvolle heropstart en krachtig relancebeleid dat structurele werkloosheid vermijdt en maximale tewerkstelling realiseert door de werkzaamheidsgraad terug op peil te brengen. Het relancebeleid moet daarom tegelijk inspelen op acute noden én op de structurele arbeidsmarktproblemen die er blijvend zullen zijn in Vlaanderen²³. Het akkoord **Iedereen aan boord** van 22 juni 2019²⁴ en de VESOC-engagementsverklaring Iedereen aan boord – samen voor meer mensen aan de slag – 120 000 mensen extra aan het werk van 21 februari 2020²⁵ blijven daarbij voor de sociale partners het denkkader voor de middellange en lange termijn om de krapttes en competentiemismatches op de arbeidsmarkt aan te pakken en de kansen van de digitalisering voor de arbeidsmarkt te benutten. De SERV zal dus blijvend werken rond de werven die daarin zijn opgenomen.

Om structurele werkloosheid te voorkomen en iedereen veilig en duurzaam terug aan de slag te krijgen en te houden, zal de relance inzake arbeidsmarktbeleid alvast rond **vier pijlers** moeten worden opgebouwd: (1) het inzetten op opleiding en de omslag maken naar levenslang leren, (2) een VDAB die klaar is voor de uitdagingen, (3) het ondersteunen en begeleiden van de mobiliteit op de arbeidsmarkt met het oog op meer duurzame en dynamische loopbanen, en (4) het nog meer linken van gezondheid, veiligheid en werkbaarheid aan werk.

Omslag naar levenslang leren

Om zowel ondernemingen, zelfstandig ondernemers als werknemers meer wendbaar en/of beter inzetbaar te maken, moet er maximaal worden ingezet op de omslag naar levenslang leren. Om het leren tijdens de loopbaan te helpen realiseren en versterken, is een verzekerd en kwalitatief initieel leer- en onderwijsaanbod noodzakelijk, moet de vraagzijde naar opleiding op korte termijn (tijdelijk) worden versterkt, moet er oog zijn voor e-inclusie en is er nood aan een langere termijnvisie op leren en werken.

- **Kwalitatief initieel leer- en onderwijsaanbod verzekeren.** In een inclusieve en toekomstgerichte relance neemt het initieel onderwijs een belangrijke plaats in. Een goed verloop van de leerloopbaan, veilig en kwalitatief werkplekleren en een vlotte opstap op de arbeidsmarkt van jongvolwassenen, zodat zij niet meteen in de (langdurige) werkloosheid terecht komen, dragen daar toe bij.
- **De vraagzijde naar opleiding op korte termijn (tijdelijk) versterken.** Om de omslag naar levenslang leren te maken, moet het partnerschap levenslang leren zo snel mogelijk worden geïnstalleerd. In afwachting daarvan moet een operationele werkgroep worden opgericht in de schoot van de Vlaamse opleidingscommissie. In deze werkgroep zullen de Vlaamse sociale partners en het departement WSE o.a. zo snel mogelijk een SWOT-analyse maken van het e-lernen in tijden van corona.

²³ Zoals de arbeidsmarktcraptes (in bepaalde sectoren) door de vergrijzing en/of de toenemende vraag naar producten/diensten (hoge vervangings- en uitbreidingsvraag), de competentiemismatch, de lage participatie aan levenslang leren, de minder goede positie van de kansengroepen op de arbeidsmarkt, de ongekwalificeerde uitstroom, de nood aan meer inclusie (en de rol die de sociale economie hier kan spelen) en de lage werkbaarheidsgraad.

²⁴ Zie het akkoord Iedereen aan boord <http://www.serv.be/node/13259>

²⁵ Zie VESOC-engagementsverklaring <https://www.serv.be/serv/publicatie/vesoc-engagementsverklaring-iedereen-boord-samen-meer-mensen-slag-120-000-mensen-extra-werk>

Om snel te kunnen schakelen, moet op korte termijn de vraagzijde naar opleidingen worden versterkt. Dit vraagt om een aantal noodzakelijke²⁶ en tijdelijke²⁷ aanpassingen aan onderdelen van bestaande opleidingsincentives, nl. het Vlaams opleidingsverlof, de Vlaamse opleidingscheques, de kmo-portefeuille en de VDAB-vouchers²⁸. Daarnaast is op middellange termijn nog steeds een evaluatie en eventuele bijsturing nodig²⁹ van alle opleidingsincentives (ook deze die niet worden gevat door het VESOC-akkoord Hervorming opleidingsincentives werknemers³⁰).

De Vlaamse sociale partners vragen om een elektronisch loopbaanondersteuningspakket (e-LOP) verankerd in Mijn Loopbaan en erkenning en attestering van de online opleidingsinspanningen door middel van een digitaal leerbewijs. Ook werpen ze het idee van interne loopbaanbegeleiding terug op.

- **Oog voor e-inclusie in de toeleiding en het aanbod.** Er moet werk worden gemaakt van e-inclusie met aandacht voor coaching en begeleiding van personen met minder digitale vaardigheden naar een digitaal aanbod. Daarnaast is er nood aan een laagdrempelig, goed uitgewerkt (online) opleidingsaanbod specifiek gericht op personen die nog geen of beperkte digitale vaardigheden hebben.
- **Nood aan een langere termijnvisie op leren en werken.** De coronacrisis moet worden gezien als een opportuniteit om meer structureel te durven nadenken over hoe mensen zich kunnen heroriënteren en hoe we kunnen komen tot de combinatie van deels werken en deels opleiden zonder al te grote inkomensverliezen. Hierbij hoort ook het debat over de invulling van deze gedeelde verantwoordelijkheid.

VDAB klaar voor de uitdagingen

In 'Iedereen aan boord' wordt het belang van een versterkte en 'future proof' VDAB benadrukt. VDAB zal zeer snel moeten switchen naar een urgentielogica. De VDAB moet klaar staan qua capaciteit, inhoud en vaardigheden om een grotere, wellicht meer diverse groep werkzoekenden te begeleiden en te activeren. Langdurige werkloosheid moet worden vermeden bij de nieuwe instroom.

Het VDAB-managementplan moet hierop voldoende afgestemd zijn. VDAB moet o.a.:

- qua ICT-capaciteit klaar staan zijn om de schok op te vangen;
- samen met zijn partners sterk inzetten op de om-, her- en bijscholing van werkzoekenden
- werkgevers aanmoedigen om voldoende werkplekken aan te bieden en zoeken naar nieuwe formules voor dit instrument;
- een verbeterde werking t.a.v. de vraagzijde realiseren;
- blijvend werk maken van een inclusieve arbeidsmarkt met NEET-jongeren, mensen met een leefloon, RIZIV-gerechtigden en herintreders als vier prioritaire groepen;
- het activerend herstructureringsbeleid verder vorm geven;

²⁶ Dit zijn aanpassingen die de SERV al vroeg in vorige adviezen en akkoorden. Omwille van de coronacrisis is de doorvoering van deze aanpassingen hoogdringend.

²⁷ Dit zijn aanpassingen die in functie van implementatie moeten worden geëvalueerd en op basis daarvan moeten worden stopgezet/bijgestuurd/verdergezet/genormaliseerd.

²⁸ Voor de concretisering van deze aanpassingen verwijzen we naar de SERV-relancenota Arbeidsmarkt.

²⁹ Zie het akkoord Iedereen aan boord <http://www.serv.be/node/13259>

³⁰ VESOC-akkoord Hervorming opleidingsincentives werknemers <http://www.serv.be/node/11700>

- ongewijzigd werk maken van een verbreding van het activeringsbeleid, als antwoord op de structurele krapttes en mismatches³¹ en
- als arbeidsmarktregisseur vinger aan de pols houden rond de verdere ontwikkelingen inzake de invulling van de 21-eeuwse vaardigheden.

Dynamische en duurzame loopbanen

Transities van individuele werknemers binnen dezelfde of naar een andere onderneming toonden zich in verschillende contexten al het aangewezen instrument om de juiste werknemer met de juiste skills op de juiste werkplek te krijgen en aan boord van de arbeidsmarkt te houden. Zo bewees mobiliteit al zijn merites als opstap naar loopbaantransities tussen ondernemingen, in een sector, tussen sectoren en geografisch, bijvoorbeeld in de vorm van de doorstarttrajecten na een herstructurering.

De coronacrisis beklemtoont het belang van een **wendbare arbeidsmarkt**. Waar in de ene sector tijdelijke werkloosheid werd ingevoerd, bleef in een andere sector een schaarste aan bepaalde profielen bestaan. Dit wordt flexibel ondervangen door de tijdelijke tewerkstelling in vitale sectoren en de versoepelde terbeschikkingstelling van werknemers aan werkgevers uit de kritieke sectoren. De mobiliteit die zo een belangrijk onderdeel vormt van de relance dient ook naar de toekomst toe te worden gestimuleerd. Mobiliteit is vandaag dus al mogelijk, maar geniet weinig bekendheid in het kader van loopbaanbeleid. De sociale partners zullen tijdens en na de relance deze mobiliteit als een bottom-up samenwerking tussen ondernemingen meer bekendheid geven. Ook VDAB heeft hierin als data- en loopbaanregisseur een belangrijke rol.

Aan het werk met aandacht voor veiligheid, gezondheid en werkbaarheid

Werk hebben is belangrijk en heeft een positief effect op het leven van mensen: het biedt je een inkomen, het geeft meer zin en regelmaat aan je leven, het zorgt voor sociaal contact, het draagt bij aan je welzijn. Veel mensen zullen dan ook graag terug aan de slag gaan. Het is wel cruciaal dat iedereen bij de transitie van lockdown naar opstart veilig aan de slag kan gaan én veilig en gezond aan het werk kan blijven.

Arbeidsorganisatorische vraagstukken moeten worden aangepakt. Het psychisch welbevinden van de werknemers en werkgevers behoeft extra aandacht. De combinatie werk-privé moet voor iedereen beheersbaar blijven. Het instrument de **werkbaarheidscheques** kan op dit vlak een bijdrage leveren en wel via een tijdelijk ruimere oriëntatie van dit instrument. Dit

³¹ Een meervoudig en breed participatie- en activeringsbeleid omvat:

- i. Begeleiding op maat via een versterkt en aanklampend activeringsbeleid
- ii. Bijzondere aandacht voor personen met migratieachtergrond (SERV actielijst en SERV advies meisjes met migratieachtergrond) met focus op geïntegreerde taaltrajecten
- iii. Gedegen doelgroepenbeleid
- iv. Werken meer lonend maken o.a. door onderzoek en invoering van een vorm van Vlaamse jobbonus
- v. Financiële drempels voor alleenstaande ouders en gezinnen wegwerken
- vi. Flexibele en kwaliteitsvolle en betaalbare kinderopvang
- vii. Potentiële arbeidsreserve: verbreding van de activeringsaanpak naar o.a. RIZIV-gerechtigden, leefloners, NEET-jongeren en gerichte strategieën binnen de grote groep huisvrouwen en mannen
- viii. Ondernemerschap als volwaardige keuze
- ix. Versterkte interregionale mobiliteit
- x. Omvattend migratiebeleid
- xi. Sociale economie met aandacht voor ondersteuning, in- en doorstroom
- xii. Kwalitatief werkplekleren

betekent concreet dat de cheques tijdelijk ook kunnen worden ingezet voor acties, in de vorm van advies, begeleiding en opleiding en dit voor:

- aanpassingen aan de werkpost en arbeidsorganisatie die ten goede komen van de werkbaarheid en de veiligheid van de werknemers in de gewijzigde context t.g.v. de Coronapandemie;
- competentieversterking noodzakelijk om te kunnen werken in een gewijzigde arbeidscontext en
- aanpak van de impact op het psychisch welbevinden van de werknemers en werkgevers.

Daarnaast moet er dringend werk worden gemaakt van een behoeftendekkend, betaalbaar, voldoende flexibel en kwaliteitsvol aanbod aan kinder- en buitenschoolse **opvang** met aandacht voor de werkbaarheid, gezondheid en veiligheid van de begeleiders.

4 Een sterke sociale poot en een solide maatschappelijke dienstverlening

Het relancebeleid moet ook **sociaal** stevig worden ingevuld om te vermijden dat de huidige gezondheids- en economische crisis een aanslepende sociale crisis wordt. Er moet worden gewerkt aan sociale cohesie, inkomensbescherming en welzijn, niet alleen voor kwetsbare groepen maar ook voor de lagere middenklasse die verzwakt uit de crisis komt. Dat heeft ook een multiplicatoreffect op de relance van de economie. Ook hier moet de crisis als momentum worden aangegrepen om gewenste structurele veranderingen te begeleiden, nieuwe praktijken te valideren en/of bestaande instrumenten bij te sturen. De crisis heeft daarnaast het belang aangetoond van een solide maatschappelijke dienstverlening en van voldoende capaciteit en kwaliteit in de zorgsectoren. Het is essentieel om die ook in de toekomst te vrijwaren.

Sociaal effectief en efficiënt maatwerk

Een sociaal relancebeleid moet **doelgerichte maatregelen** inzetten, voor zowel de gekende als nieuwe kwetsbare groepen en werken aan problemen op financieel vlak, psychosociale gezondheid, huisvesting en gezondheid. Er zijn maatregelen nodig gericht op het vermijden van extra kwetsbaarheid, het verzekeren van de take-up van rechten, het vereenvoudigen, aanpassen van administratieve procedures om rechten te verkrijgen en bijkomende inspanningen om dienstverlening en rechten te blijven waarborgen. Een goede **monitoring** van de impact van de ingezette maatregelen op inkomen, welzijn en de armoede via de inzet van impactanalyses en armoede- en eenoudertoetsen is belangrijk.

Maatwerk vraagt ook om doelgroepgerichte **communicatie** en **e-inclusieve** digitalisering. De communicatie over veiligheidsmaatregelen, compenserende maatregelen of hulpverleningskanalen moet via verschillende online en offline kanalen verlopen. De expertise van organisaties die in contact staan met moeilijk bereikbare doelgroepen is daarin waardevol. Er moet ook versneld werk worden gemaakt van een volwaardig e-inclusiebeleid dat rekening houdt met de knelpunten die de crisis naar boven brengt. Er zijn grote groepen die in snel tempo moeten digitaliseren en werken op afstand. Ook de ontwikkeling naar zorg op afstand via digitale weg wordt versneld.

Een belangrijke kwestie vanuit sociaal oogpunt is de **financiering** van de crisismaatregelen. Er is een evenwicht nodig tussen voldoende spreiden over de tijd, mogelijke efficiëntieoefeningen en de (financiële) positie van kwetsbare groepen, werkenden en ondernemingen. Het is belangrijk om forfaitaire bijdragen of forfaitaire belastingen te vermijden.

Solide maatschappelijke dienstverlening

Het sociaal relancebeleid moet de actoren op het terrein maximaal inschakelen door de continuïteit van de dienstverlening te verzekeren, de organisaties op het terrein niet over het hoofd te zien en het lokaal sociaal beleid zijn rol te laten vervullen.

- **Continuïteit van de dienstverlening verzekeren.** De dienstverlening aan zorgvragers moet op korte en op langere termijn gegarandeerd worden. Voor de korte termijn werden er maatregelen genomen om de impact op de organisatoren van zorg en welzijn op te vangen door o.a. de sluiting, lagere bezettingsgraad en/of bijkomende kosten voor veiligheidsprocedures en -materiaal. Ook op langere termijn moet de impact voor de gezondheids- en welzijnsaanbieders goed worden gemonitord en zo nodig bijgestuurd. De aanbieders mogen geen gekwalificeerd personeel en knowhow verliezen door discontinuïteit van de dienstverlening.
- **Ook denken op mesoniveau.** In het relancebeleid mag er niet enkel gekeken worden naar de sociale noden op individueel of samenlevingsniveau. Ook organisaties en verenigingen op mesoniveau in het beleidsveld welzijn, volksgezondheid, gezin en armoedebestrijding worden geconfronteerd met een grotere of wijzigende ondersteuningsvraag van hun cliënten of met een herorganisatie van de activiteiten (bv. meer online hulp bieden, telewerk van de eigen medewerkers ...). Hun werking moet worden gegarandeerd en waar nodig versterkt. De socio-culturele verenigingen, het brede middenveld en het vrijwilligerswerk hebben in deze crisis hun sterkte getoond. Ook in het herstel van het maatschappelijk weefsel moeten deze organisaties, de verenigingen en de vrijwilligers hun rol kunnen blijven spelen en daarvoor worden gewaardeerd.
- **Lokaal sociaal beleid.** De lokale besturen hebben een grote rol te spelen in het detecteren van de lokale noden en het zoeken naar gepaste oplossingen. Op het terrein verschillen de noden lokaal immers sterk. Er komen nu ook gezinnen in problemen die nooit eerder bijkomende hulp nodig hadden. In het kader van het Lokaal Sociaal Beleid moeten de lokale besturen hun rol spelen en samenwerken met de hulporganisaties die actief zijn op het terrein. Een zekere coördinatie of richtlijnen vanuit de Vlaamse overheid zijn wenselijk, bv. rond toekenning van aanvullende steun door het OCMW, soepelheid bij schuldbemiddeling, bijzondere aandacht voor mantelzorgers ... De lokale overheden zijn zeker ook een waardevolle partner in overleg op lokaal niveau tussen welzijns- en zorgsectoren.

5 Een gezonde begroting

De SERV pleit al jaren voor het bewaken van het structureel begrotingsevenwicht in de Vlaamse **overheidsfinanciën**. In de huidige omstandigheden heeft dat uiteraard weinig zin. De prioriteit moet gaan naar de vraagstukken rond volksgezondheid en het zo veilig en snel mogelijk heropstarten van de economie en de gehele samenleving. Het relancetraject dat in de komende maanden en jaren gerealiseerd wordt, zal eveneens het tijdstip bepalen waarop een structureel begrotingsevenwicht opnieuw mogelijk wordt.

Structureel begrotingsbeleid impliceert wel dat de meeruitgaven en minderontvangsten ontstaan door de Coronacrisis en het crisisbeleid uit het structurele saldo verwijderd worden, ook wanneer die maatregelen op verschillende jaren van toepassing zijn. Het geheel van budgettaire ontwikkelingen langs **ontvangsten- en uitgavenzijde** – zowel op korte, middellange als langere termijn – dient daarbij nauwgezet in kaart gebracht te worden, inclusief de mogelijkheden en beperkingen van fiscale maatregelen. Bredere vraagstukken naar efficiëntie en effectiviteit van

relancemaatregelen – uiteraard rekening houdend met de context waarin deze maatregelen tot stand kwamen – kunnen daarbij eveneens aan bod komen.

Dat neemt niet weg dat meer **overheidsinvesteringen** cruciaal blijven, vandaag meer dan ooit, en dat onafhankelijk van het gerealiseerde relancetraject.

Overheidsinvesteringen meer dan ooit prioriteit

Ook in Coronatijden is vereist dat de structurele uitgaven voor **overheidsinvesteringen** sneller groeien dan voor de andere structurele uitgaven. De prioriteit dient te gaan naar de strategische investeringen die het heropstarten van de economie en de gehele samenleving maximaal ondersteunen. Overheidsinvesteringen mogen daarbij niet eng gedefinieerd worden. Ze omvatten de eigen overheidsinvesteringen én de kapitaaloverdrachten ter ondersteuning van investeringen door derden. Ook niet-investeringsuitgaven blijven groeien, weliswaar aan een lager groeiritme dan de investeringen, zodat ook bij de niet-investeringsuitgaven significante initiatieven voor nieuw beleid mogelijk blijven.

De SERV³² heeft de afgelopen jaren het belang van (goed geselecteerde en goed beheerde) overheidsinvesteringen sterk benadrukt. Ook de OESO, de Europese Commissie en de Europese Centrale Bank hebben in recente rapporten deze boodschap onderstreept. Dergelijke investeringen hebben een positief effect op de economische activiteit en de productiviteit, en daarmee eveneens op de tewerkstelling evenals de overheidsfinanciën (economische groei verhoogt op termijn overheidsontvangsten). Bovendien dragen ze bij tot een duurzame economische groei in een langer tijdspectief (versterking van het potentiële bbp).

De keuze voor of **prioriteit** van specifieke overheidsinvesteringen moet vooral worden bepaald door de economische en maatschappelijke uitdagingen waarmee een land of gewest geconfronteerd wordt, en waarop specifieke overheidsinvesteringen een antwoord willen en kunnen bieden (zie ook deel 2). Kapitaalinvesteringen in infrastructuurwerken door de overheid (wegen, waterwegen, digitale netwerken ...) hebben een hoge relevantie voor het versterken van het economische weefsel. Investeringen in Corona-infrastructuur (zoals de zorginfrastructuur) of in toekomstgerichte post-Corona-beleidsdoelstellingen (zoals digitalisering), evenals synergieën met in de afgelopen jaren geformuleerde, brede investeringsuitdagingen (zoals voor de klimaat- en energiedoelstellingen), hebben eveneens een hoge prioriteit. Zulke investeringen moeten als onderdeel van het post-Corona-relancebeleid op korte termijn tot concrete resultaten leiden en een antwoord bieden op urgente economische en maatschappelijke uitdagingen. Investeringen in voorbereiding moeten zo snel mogelijk effectief opgestart en gerealiseerd worden.

Europees begrotingskader aangepast aan Corona-omstandigheden

Het Europees **begrotingskader** geldt vandaag in principe onverkort, al zijn de budgettaire flexibiliteitsclausules in het Stabiliteits- en Groeipact door de Europese Commissie geactiveerd, met als belangrijkste de zogenaamde 'general escape closure'. Hoewel er dit jaar geen kwantitatieve toetsing (begrotingstraject) moet worden opgemaakt, benadrukt de Commissie dat de houdbaarheid van de overheidsfinanciën moet gevrijwaard blijven en dat een structurele ontsporing dient vermeden te worden ('mindful to the preservation of fiscal sustainability'), zowel vandaag als in de komende jaren.

³² Deze elementen komen in alle recente begrotingsadviezen en -rapporten aan bod, maar zijn het meest uitgewerkt in het Advies over de Begroting 2019.

In de visie van SERV mag het structurele begrotingsevenwicht het realiseren van strategische investeringen niet in de weg staan: de focus dient te liggen op het veilig, snel en efficiënt heropstarten van de economie en de gehele samenleving, en niet op het budgettaire evenwicht op korte termijn. Dit impliceert dat de vereisten van de enkele jaren geleden door de Vlaamse regering ontwikkelde Vlaamse schuldnormering vandaag geen prioriteit zijn. In de huidige omstandigheden is het immers onvermijdelijk dat een aanzienlijke bijkomende schuld wordt opgebouwd. De houdbaarheid van de overheidsfinanciën op de middellange termijn en de beheersbaarheid van de schuld blijft ook voor de Vlaamse sociale partners echter een belangrijke bekommernis.

Bijlagen

Bijlage 1: Veilig heropstarten

	<p>Beschermingsmaatregelen. In alle omstandigheden staat de veiligheid voorop. De generieke gids die de Groep van Tien uitwerkte, aangevuld met eventuele sectorale verduidelijkingen, legt een goede basis om het werk opnieuw veilig te kunnen aanvangen. Cruciaal voor de veiligheid lijken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Capaciteit van de zorg op peil houden • een maximale en in bepaalde gevallen verplichte inzet van mondmaskers. Die mondmaskers moeten voldoende voorradig zijn en het moet duidelijk zijn wie verantwoordelijk is voor de bevoorrading. • afdoende andere persoonlijke beschermingsmaatregelen (handen wassen, afstand houden ...), • collectieve en logistieke maatregelen (schermen, ventilatievoorzieningen, organisatorische aanpassingen, sociale compartimentering waarbij de bevolking op een verstandige manier in groepen verdeeld wordt die om de beurt op een bepaald moment en op een bepaalde plaats een activiteit mogen uitoefenen mits inachtnaam van beschermingsmaatregelen, enz.), • en last but not least: test, track en trace (TTT) om te zorgen voor een minutieuze monitoring van de gezondheidsontwikkelingen bij de diverse bevolkingsgroepen via contactopsporing en het opdrijven van de testcapaciteit, enz.
	<p>Maatwerk:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maatwerk is nodig om kwetsbare groepen extra te beschermen. Het gaat daarbij om kwetsbare groepen op gezondheidsvlak (bv. ouderen, mensen met overgewicht, long-, nier-, diabetespatiënten, andere risicogroepen én mensen die met deze risicogroepen samenleven) en sociaal-economisch kwetsbare personen, zelfstandige ondernemers, ondernemingen en sectoren (cf. infra). • Extra veiligheidsmaatregelen kunnen nodig zijn omdat het risico op besmetting en verspreiding van het virus afhankelijk van de omstandigheden (indoor vs. outdoor, luchtvochtigheid, luchtvervuiling, temperatuur, licht ...) kan variëren. • Zorgvuldige communicatie moet iedereen bereiken, ook wie laaggeletterd is, wie het Nederlands nog onvoldoende beheerst of digitaal ongeletterd is. Er is nood aan eenduidige informatie en duidelijke richtlijnen. Daarbij moet gebruik gemaakt worden van diverse kanalen om aan te sluiten op de (informatie)behoeften en de gevoelens in de samenleving. Organisaties die in nauw contact staan met doelgroepen moeten hierin een belangrijke rol krijgen en hulpmiddelen aangereikt krijgen.³³
	<p>Bijkomend onderzoek, ook in internationaal verband, is nodig om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de onzekerheden omtrent het virus en de impact te verminderen, • de transmissie beter te begrijpen en te beperken (bv. mogelijkheden om indoortransmissie te beperken door ventilatievoorzieningen, ontsmetting ...), • het virus preventief (bv. vaccins) en curatief (behandel- en geneeswijzen) aan te kunnen pakken, • verspreiding van het virus beter te kunnen opvolgen (testen, tracin ...), • de impact van de coronamaatregelen beter te kunnen opvolgen en te verzachten.
	<p>Begeleidende maatregelen voor heropstart</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ondersteuning en sensibilisering van werknemers en werkgevers is cruciaal inzake maatregelen omtrent hygiëne en veiligheid, arbeidsorganisatie, etc. (cf. deel 2 en 4). • Niet alle kinderen gaan in de herstart opnieuw of voltijds naar school. Om ouders te kunnen laten werken, is kwaliteitsvolle opvang van kinderen nodig. • Bij het openbaar vervoer moet er voldoende capaciteit zijn op trein, tram en bus zodat iedereen op een veilige manier zijn/haar woon-werktraject kan afleggen.

33

Cf. de handreiking 'communicatieaanpak coronavirus' opgesteld door het Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie (NKC) van de Rijksoverheid in Nederland, bedoeld voor alle actoren die de vertaalslag maken van de landelijke communicatieaanpak corona naar lokaal niveau of voor hun sector of doelgroep. <https://www.communicatiekring.nl/k/n119/news/view/5588/1602/handreiking-aanpak-communicatie-coronavirus-voor-lokaal-niveau.html>

	<ul style="list-style-type: none"> Afspraken zijn nodig over het openbaar domein. Om winkelen en verplaatsen veilig te laten verlopen, is het belangrijk dat ook de (winkel)straten veilig zijn. Het gebruik van de openbare ruimte moet goed worden georganiseerd zodat ook daar de veiligheid steeds gegarandeerd kan worden.
--	---

Bijlage 2: De beleidsaanpak maakt verschil

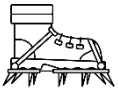
Sociaal overleg is een cruciaal onderdeel van de beleidsaanpak (cf. supra). Daarnaast zijn drie andere zaken erg belangrijk voor de verdere beleidsaanpak van de relance: (1) coördinatie en transversale samenwerking, (2) transparant gebruik van data en expertise, (3) planning, evaluatie en tijdige bijsturing. Hieronder wordt dat nader toegelicht. De bijgevoegde tabel bevat concretere maatregelen ter operationalisering daarvan.

- De **coördinatie** versterken is nodig om snelheid te maken en dubbel werk, parallelle structuren en diffuse communicatie te vermijden. Binnen de Vlaamse overheid gaat het om versterkte samenwerking tussen Regering en Parlement, tussen het politieke en ambtelijke niveau en tussen entiteiten onderling. Daarnaast is de afstemming met het Europese en federale niveau essentieel. Het is daarom goed dat er een wederzijdse deelname is van het federale en Vlaamse niveau aan de opgezette relancestructuren, maar voor de praktijk is het vooral belangrijk dat er coherent beleid is. Ook betrokkenheid van de subregionale en lokale niveaus is nodig. Zij hebben een grote rol in zowel het huidige crisisbeleid als in het heropstart- en relancebeleid (bv. publieke ruimte, overheidsinvesteringen, arbeidsmarkt, lokaal sociaal beleid, economie ...). Tot slot en *niet in het minst*, zijn **overleg** met maatschappelijke actoren en netwerken voor publieke en maatschappelijke verbinding onmisbaar. Oplossingen voor 'wicked' problemen hangen immers af van de kwaliteit van de samenwerking tussen organisaties. Uitvoeringsgerichte partnerschappen en investeringsprogramma's zijn nodig waarin overheden samen met sociale partners, gemeenten, lokale coalities en experts samenwerken in concrete projecten met meervoudige doelstellingen (zie ook bijlage 3).
- **Goede data, bundeling van expertise en transparantie** moeten zorgen voor een snelle verspreiding van informatie, meer kritische massa en onderbouwde beleidskeuzes. Een slagkrachtig expertisenetwerk moet de versnipperde capaciteit bij de Vlaamse overheid verbinden (een virtueel 'Vlaams planbureau') en linken met het ruimere ecosysteem van beleidsexperts in Vlaanderen waaraan ook universiteiten, denktanks, adviesraden, middenveld en bredere samenleving participeren. Dat netwerk moet niet alleen worden ingezet om antwoorden te geven, maar ook om beleidsvragen, databehoeften en kritieke onderzoeksnoden op te lijsten. Data bij overheden, entiteiten, instanties en organisaties ontsluiten, koppelen en analyseren, is nodig om zowel de noden als de effecten van genomen crisis- en relancemaatregelen op te volgen. Transparantie over de maatregelen, de relancestructuren, de beleidsonderzoeken en evaluaties is belangrijk voor het vertrouwen. Een snelle verspreiding van relevante informatie is nodig om de kennis en expertise in de samenleving te mobiliseren.
- **Adequate plannings- en besluitvormingsprocessen** moeten zorgen voor duidelijkheid en (langere termijn) perspectief. Ze moeten verzekeren dat er kan worden geanticipeerd, geëvalueerd en tijdig bijgestuurd. Planning geeft focus en grip. Onduidelijkheid, versnippering en improvisatie kosten veel geld. Evaluatie van de ingezette crisismaatregelen moet tijdig gebeuren zodat ze effectief, efficiënt en billijk zijn en blijven. Daarnaast moeten uit de crisis ook lessen worden getrokken voor de toekomst. Tegelijk moet die toekomst worden voorbereid. Visievorming over de economie en de samenleving post-corona is nodig. Ook hier

kan snel geschakeld worden door dat debat voor te bereiden en te organiseren in samenwerking met sociale partners en andere actoren.

Kaderstuk: Maatregelen voor een adequate beleidsaanpak van de relance

 <p>Maatregelen voor coördinatie, samenwerking en overleg</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Intense betrokkenheid van de sociale partners in alle overlegorganen die de relance in Vlaanderen moeten bewerkstelligen, waaronder ook het relancecomité. De overleg- en studiec capaciteit van de SERV is beschikbaar om die werkzaamheden mee te ondersteunen. • Een betere coördinatie tussen alle goedbedoelde beleidsinitiatieven op de verschillende niveaus. Een hulpmiddel is een centraal webportaal 'coronabeleid' met actuele informatie over o.a. opgerichte task forces e.d., taken, opdrachten, beleidsonderzoeken, adviezen en evaluaties (cf. supra). • Vermijden van parallelle structuren. Bestaande overlegfora zoals de SERV benutten. • De bestaande horizontale coördinatiemechanismen (o.a. voorzitterscollege, beleidsraden, managementcomités, transversale planning, het 'centre of government' ...) versterken of aanvullen met samenwerking op projectbasis. De sleutel voor verbetering ligt bij de regering, de ministers en de topambtenaren. Zij moeten de onderlinge coördinatie beter organiseren en ambitie tonen om daadwerkelijk samen te werken over partij- en ambtelijke grenzen heen. • Op Europees niveau aandringen op een gezamenlijke en gecoördineerde aanpak voor de relance, ook om concurrentievervalsing te vermijden en het investeringsbeleid te optimaliseren. • De coördinatie met het federale niveau beter organiseren om versnippering, hiaten en dubbel werk te vermijden. Het is goed dat er een wederzijdse deelname is van het federale en Vlaamse niveau aan de opgezette relancestructuren, maar voor de praktijk is het vooral belangrijk dat er coherent beleid is. • Lokale besturen ondersteunen in hun opdrachten en zorgen voor een gezamenlijke aanpak en richtlijnen om ongewenste verschillen en tekorten in bestuurscapaciteit te vermijden. Ook de VVSG kan hierin een belangrijke rol spelen, bijvoorbeeld door het delen van goede praktijken. • De rol van regionale structuren en samenwerkingsverbanden uitklaren. Regionale samenwerkingsverbanden kunnen ook in de relance zinvol zijn. In een aantal regio's waar er goede samenwerking is, worden al initiatieven genomen. De sociale partners willen dit ondersteunen en promoten. • Netwerken voor publieke en maatschappelijke verbinding stimuleren, om geïntegreerd samen te werken (transdisciplinair, transversaal) door verbindingen tussen disciplines te bouwen en door netwerken van specialisten en organisaties in te zetten, bv. door aanvulling van klassieke interactiemodellen zoals 'vergaderen' met grootschalige-interactiemethodologieën (hackaton, fishbowl ...), het betrekken van 'influencers' die erin slagen mensen te motiveren en zogenaamde 'tussenruimtes' (experimenteer-, innovatie- en speelruimte voor nieuwe vormen van samenwerking en businessmodellen). • Werken aan nieuwe vormen van leiderschap om samenwerking te laten slagen en vertrouwensrelaties op te bouwen. Netwerkleiders hebben competenties zoals groepsfacilitatie, conflicthantering, verbindend communiceren en mobiliseren van mensen en organisaties. Men spreekt ook van 'boundary spanners' (d.i. personen die relaties tussen met elkaar samenwerkende organisatie beheren en managen en die effectief zijn in het verbinden over de grenzen heen van verschillende interne en externe partners) die voorbij de traditionele hiërarchische leiderschapsvormen mensen en netwerken kunnen verbinden. • Een platform opzetten om innovatieve goede praktijken binnen overheden te verzamelen, als Vlaams verlangstuk van OECD-OPSI (Observatorium for Public Sector Innovation). • Nieuwe innovaties die ontstaan in de samenleving versterken, voorlopers ondersteunen en beloftevolle zaken opschalen, bv. een oproep lanceren om hun noden te signaleren en belemmeringen weg te werken. Hiervoor kunnen ook art. II.88 (voorstellen en meldingen) en art. III.119 (experimentregelgeving en regelluwe zones) van het Vlaams bestuursdecreet worden ingeschakeld. Nu al is er veel positieve sociale energie en creativiteit in de economie en civiele maatschappij. Er ontstaan nieuwe netwerken en dynamieken, zowel op sociaal en economisch als op technologisch en academisch vlak. Dit kan leiden tot fundamentele verschuivingen in de samenleving, in waardeketens, businessmodellen en arbeidsorganisatie, enz. Die dynamiek nu benutten, voorlopers ondersteunen en beloftevolle zaken opschalen zijn belangrijke opgaven.
--	--

 <p>Maatregelen inzake data, expertise en transparantie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Een efficiënte contact tracing uitbouwen, best in samenspraak met het federale en Europese niveau, die ervoor zorgt dat er permanent zicht is op de verspreiding van het virus. Hiervoor moeten zo snel mogelijk de juiste datatools en mensen worden ingezet (data en expertise). De manier waarop de contact tracing geïmplementeerd wordt en de uitkomsten ervan moeten gedeeld worden (transparantie). • Een virtueel 'Vlaams planbureau' opzetten om de versnipperde studiec capaciteit bij de Vlaamse overheid samen te brengen, te zorgen voor meer kritische massa en strategische intelligentie³⁴ en dubbel werk (op vlak van monitoring bv.) te vermijden. De studiedienst algemeen regeringsbeleid bv. kan dit netwerk ondersteunen door het overzicht te houden, te verbinden en te matchen. • Via de managementcomités een bevraging lanceren om monitoringsystemen/barometers i.v.m. de coronacrisis bij de Vlaamse overheid in kaart te brengen. • Open data en platformen die zorgen voor een vlotte toegang tot het beschikbare cijfermateriaal. De technische expertise over open en linked data bij o.a. Informatie Vlaanderen, de Vlaamse Statistische Autoriteit en de verschillende vakdomeinen inschakelen. • Digitale technologie waaronder AI en Big Data inzetten om sneller relevante informatie te verzamelen, met respect voor privacy en individuele rechten. Het Kenniscentrum Data & Maatschappij kan een belangrijke taak vervullen om te bekijken hoe dit kan en hoe het regelgevend kader desgewenst kan worden aangepast • Een netwerk opzetten van beleidsexperts (waaraan ook universiteiten, steunpunten, denktanks, adviesraden en middenveld participeren) die kunnen worden ingeschakeld om input te leveren. Ook in een korte tijdsspanne kunnen academici, sociale partners, adviesraden en de civiele maatschappij nuttige informatie aanleveren om beleidsalternatieven te genereren, alternatieven te toetsen op hun sociale, economische, ecologische en budgettaire effecten en uitvoerbaarheid of te vergelijken met andere landen. Door de diverse bestaande initiatieven en netwerken binnen de overheid en in de samenleving te verbinden, analysenoden op korte en langere termijn duidelijk te verdelen en toe te wijzen, verhoogt de analysecapaciteit en -efficiëntie. • Een bevraging organiseren bij managementcomités, adviesraden en experts rond datatekorten en prioritaire beleidsvragen over noden, oplossingen en effecten. Op het Vlaams portaal met onderzoek bv. staat nog erg weinig beleidsonderbouwend onderzoek dat relevant is voor ex ante analyse van de te maken beleidskeuzes. Zo'n inventarisatie-oefening biedt ook een blik op wat er gebeurt en waar er hiaten zijn. Door de belangrijkste analysenoden op korte en langere termijn duidelijk in kaart te brengen, vergroot de kans dat erop wordt ingespeeld door overheden, onderzoeksgroepen en denktanks. • Een centraal webportaal 'coronabeleid' met actuele informatie dat zorgt voor veel meer transparantie en overzicht, over maatregelen, opgerichte task forces e.d., taken, opdrachten, beleidsonderzoeken, adviezen en evaluaties. De aanzet is gegeven maar de informatie op het bestaande portaal met maatregelen en het portaal met onderzoek is nog erg beperkt. • De communicatie stroomlijnen en verbeteren, met als inspiratie o.a. het voorbeeld van de handreiking 'communicatieaanpak coronavirus' opgesteld door het Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie (NKC) van de Rijksoverheid in Nederland, bedoeld voor alle actoren die de vertaalslag maken van de landelijke communicatieaanpak corona naar lokaal niveau of voor hun sector of doelgroep.
 <p>Maatregelen voor planning, evaluatie en tijds bijsturing</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Het concept rampenplannen sterker uitbouwen op Vlaams (en federaal) niveau. • Werken met scenario's (wat als?) en routeplanners om met onbekendheden en onzekere ontwikkelingen om te gaan en te zorgen voor robuustheid en weerbaarheid. • Risicoanalyses opmaken om domino-effecten te vermijden en zwakke plekken bloot te leggen, ook in andere domeinen. Zeker strategische waardeketens, sectoren en activiteiten en kwetsbare groepen (bij gezinnen en werknemers en bij ondernemers en bedrijven) moeten goed worden opgevolgd. • Voor beleidskeuzes met een grote impact daadwerkelijk het systeem van reguleringsimpactanalyses (incl. armoedetoets) hanteren om te stimuleren dat de beleidsvoorbereiding goed wordt aangepakt. • De ex post evaluatie van het pakket crisismaatregelen transparant organiseren. Voor elke maatregel moet worden bijgehouden wat de doelstelling is, hoe de uitvoering verloopt en wanneer die wordt geëvalueerd en afgebouwd. Die evaluatie is nodig om ongewenste effecten (economisch, sociaal, ecologisch), onvoldoende doelgerichtheid of een ontsprende kostprijs te vermijden.

³⁴ Het ERMG op federaal niveau bv. wordt ondersteund door meer dan honderd mensen bij de Nationale Bank, terwijl er in Vlaanderen geen instanties zijn met dergelijke (voor de crisis relevante) studiec capaciteit. Vergelijk ook met de rekenkracht in Nederland bv. met zijn drie planbureaus.

	<ul style="list-style-type: none"> • De administratieve lasten en effectieve handhaving opvolgen. De maatregelen moeten proportioneel zijn met de risico's en spontane naleving stimuleren, bv. door gebruik van gedragsinzichten. • Voor nieuwe maatregelen overwegen om te werken met horizonbepalingen (sunset clauses) of evaluatiebepalingen opnemen in de regelgeving. • Bekijken welke bestaande beleidsplannen en doelstellingenkaders moeten worden geëvalueerd en bijgesteld gelet op de nieuwe context, en over de planning, aanpak en resultaten daarvan rapporteren via de BBT's. Belangrijke voorbeelden zijn alvast het Energie- en Klimaatplan, het Actieplan Armoedebestrijding, het Ouderenbeleidsplan, het Horizontaal Gelijkekansenbeleidsplan en het Jeugd- en kinderrechtenbeleidsplan. • Het 'lessen trekken' uit de crisis expliciet nu al organiseren. Dat houdt in: nu al evaluatievragen oplijsten en opdrachten geven om dat voor te bereiden (aan de diverse beleidsdomeinen, Audit Vlaanderen, steunpunten, strategische adviesraden, ...). Het gaat dan om zaken zoals bv. (de organisatie van) toekomstverkenning, noodplanning en risicobeheer; de evaluatie van regelgeving en versoepelde procedures, de robuustheid en wendbaarheid van de economie, arbeidsmarkt, wetgeving en samenleving voor risico's en schokken; pijnpunten ('systemische fouten') die zijn blootgelegd in het beleid en in de overheidsorganisatie; positieve gedragsveranderingen die plaatsvonden en die moeten worden vastgehouden of versterkt. • Leren uit de huidige aanpak van de crisis zelf. Het is bv. duidelijk dat de rol van de intermediaire actoren (tussen markt en staat), die zo typisch zijn voor ons gezondheids- en welzijnsmodel, een zeer belangrijke rol speelt en heeft gespeeld in de aanpak van deze gezondheidscrisis. • 'Toekomstverkenning' structureel vormgegeven. Strategische analyses moeten het risico en potentieel van nieuwe evoluties en opportuniteiten inschatten.
--	---

Bijlage 3: Partnerschappen rond concrete transversale projecten

In het relancebeleid moet er ook worden gewerkt aan effectieve partnerschappen en investeringsprogramma's waarin overheden samen met sociale partners, gemeenten, lokale coalities en experts op vele plekken tegelijk uitvoering geven aan een aantal strategische sleutelprojecten. Het gaat om partnerschappen rond concrete projecten op het lokale niveau (wijk, stad, regio's, buitengebied, ...) die gelijktijdig welvaart en jobs garanderen en creëren, economische ketens circulair en duurzaam maken, en een kwaliteitssprong teweegbrengen in de (leef)omgeving. Voorbeelden zijn energiewijken, circulaire havens en mobipunten (zie kaderstuk). Partnerschappen rond zulke concrete projecten moeten meervoudige maatschappelijke doelstellingen aanpakken met nieuwe antwoorden, expertise en ideeën die vandaag verspreid zijn over verschillende sectoren en kokers. Dat veronderstelt dat de overheid speelruimte creëert voor nieuwe samenwerkingsverbanden, businessmodellen en 'tussenruimtes': 'maatschappelijke werkplaatsen' waar ideeën die komen van onderuit, worden gebundeld en verkend met de nodige partners en een programma voor actie wordt opgemaakt. Dit vergt aanvullende benaderingen naast de traditionele calls of de sterk afgelijnde projectwerking die uitgaan van strikte stappenplannen en procedures en die zich richten op enkele partijen. 'Tussenruimtes' gaan uit van de dynamiek van (lokale) partijen en leggen niet vooraf vast hoe processen moeten verlopen. Dit maakt klassieke processen van beleidsontwikkeling, beleidsinstrumenten en regelgeving niet overbodig. Integendeel, die blijven noodzakelijk om de randvoorwaarden juist te krijgen, barrières aan te pakken en een gelijk speelveld te verzekeren.

Kaderstuk: voorbeelden van mogelijke strategische sleutelprojecten

Energiewijken	Grote economische, sociale en energiewinsten kunnen worden bereikt door een grootschalig en collectief renovatieprogramma van woningen en woonwijken. Die energie-investeringen betekenen tegelijkertijd een investering in de lokale bouweconomie, een sociaal ondersteuningsprogramma voor gezinnen en een stijging van de omgevings- en levenskwaliteit.
Circulaire havens en maakindustrie	Onze havens kijken aan tegen een grote omslag van een lineaire naar een circulaire economie en maatschappij: de transportketens zullen heringericht worden en materiaalkringlopen worden gesloten. De maakindustrie moet er opnieuw een plaats krijgen, ook in onze steden waar vaak

	nog ruimte beschikbaar is én er een vraag is naar nieuwe jobs. Nabijheid van kennis, technologie en maakprocessen is een voorwaarde voor het sluiten van de keten en biedt kansen voor werkgelegenheid.
Mobipunten	Het delen en integreren van mobiliteit moet zowel in de steden als in het buitengebied leiden tot een optimale bereikbaarheid en een nieuwe invulling van de notie van 'basismobiliteit'. Er ontstaan heel nieuwe soorten van publieke plekken. Het zijn bundelingen van laadpunt, intermodale overstapplaats, voorzieningencentrum, publieke ontmoetingsruimte en toegangspoort tot de stad of bestemmingen in het buitengebied. Ze vormen de onderlegger van een ambitieus regionaal mobiliteitsplan. En tegelijkertijd worden het de hotspots voor verdichting – kansen voor vastgoedontwikkeling en start-ups –, strategisch verbonden met een productief en recreatief landschap.

Bijlage 4: Te overwegen infrastructuurinvesteringen in het kader van de relance

Een niet-exhaustieve lijst van potentiële investeringsopportunities, die in het kader van een duurzame relance in overleg met diverse actoren geëvalueerd en verrijkt moet worden (zie deel 2), is hieronder opgenomen.

- **(Sociale) woningbouw en -renovatie en verbetering woonomgeving:** Reeds eerder heeft de SERV gewezen op de noodzaak om massaal te investeren in de renovatie van woningen van kwetsbare groepen³⁵. De investeringen zijn maatschappelijk om diverse redenen verantwoord. Naast de grote multiplicatoreffecten van deze economische impuls voor de bouwsector kunnen deze investeringen zorgen voor lagere energiefacturen bij kwetsbare groepen. Omdat die groepen een hogere marginale consumptiequote hebben (bijkomende middelen worden in hoge mate weer besteed), zorgen deze investeringen voor sterkere economische stimulansen en voor een hogere begrotingsmultiplicator. Daarnaast hebben deze investeringen ook andere socio-economische voordelen, zoals de verminderde wachtlijsten voor sociale woningen, minder betaalachterstanden, betere woonkwaliteit, betere luchtkwaliteit en gezondheid, betere schoolprestaties kinderen,
- De **welzijns- en zorgsector** omvat talrijke instellingen die, zowel wat betreft gebouwen als wat betreft uitrusting van die gebouwen, infrastructuurinvesteringen nodig hebben om nog beter gewapend te zijn voor de toekomstige uitdagingen en om de bevolking hoogkwalitatieve verzorging te kunnen blijven bieden.
- De investeringsnoden in het **onderwijs**, een toekomstgerichte sector bij uitstek, zijn aanzienlijk en projecten ten belope van vele honderden miljoenen euro wachten op financiering. Toekomstbestendige investeringen kunnen betrekking hebben op enerzijds de uitrusting voor de moderne/aangepaste onderwijsvormen (afstandsleren, gepersonaliseerd leren,...) en anderzijds voor de uitbreiding en renovatie van een groot deel van het gebouwenpark.
- Talrijke **infrastructuurprojecten voor goederen- en personenvervoer** zitten in de pijplijn of worden momenteel reeds uitgevoerd. De coronacrisis hertekent mogelijks sommige noden. Indien de noodzaak van de lopende en geplande projecten bevestigd wordt, ook in het licht van realisatie van de mobiliteits-, energie- en klimaatuitdagingen, kan overgegaan worden tot de versnelde uitvoering van infrastructuurprojecten. In dit kader denken we op Vlaams niveau bijvoorbeeld aan de capaciteitsuitbreiding van het Albertkanaal (verhoging bruggen), de geplande traminfrastructuur naar de grote tewerkstellingspolen (Brussel-luchthaven, Antwerpen, Gent, Hasselt), fietssnelwegen en fietsinfrastructuur. Op federaal niveau gaat het bijvoorbeeld over versnelde investeringen in het spoornetwerk (bv. GEN, ontsluiting havens Zeebrugge en Oostende, resterende elektrificatie spoorlijnen).
- De bespoediging van de bouw van een **gemoderniseerde digitale infrastructuur** - zoals 5G in samenspel met IoT, AI en big data—zou Vlaanderen ook structurele competitiviteitsvoordelen kunnen bieden maar zou ook andere ontwikkelingen in zo goed als iedere maatschappelijke activiteit (incl. gezondheidszorg) mogelijk maken.
- De **landbouwsector en talrijke (waterafhankelijke) ondernemingen** worden getroffen door exportbelemmeringen. Er moet vermeden worden dat ze dit jaar of de komende jaren daarbovenop ook nog getroffen zouden worden door waterschaarste en/of wateroverlast. Dit risico kan beperkt worden, en de **weerbaarheid** van de sector verhoogd, door te investeren in bijkomende (harde of zachte) infrastructuur zoals waterbuffers, de aanleg overstromingsgebieden, waterzuiveringsinfrastructuur (zodat hergebruik mogelijk wordt) of door te zorgen voor ontharding. De in uitwerking zijnde Vlaamse klimaatadaptatiestrategie kan hier wellicht handvaten voor bieden.
- Investeringen in de **energiesystemen van de toekomst** zullen hoe dan ook moeten gebeuren. Investeringen in energie-efficiëntie, energieproductie, energienetten, energieopslag, ... bieden Vlaanderen de mogelijkheid om de energie- en klimaatdoelstellingen dichterbij te brengen, de energie-afhankelijkheid te verlagen, een minder koolstofintensieve energiemix te bereiken, de betrouwbaarheid van de energievoorziening te verhogen en de energiefactuur van de Vlaamse ondernemingen en burgers te reduceren.

³⁵ SERV (2019) Elementen voor een gesublimeerd klimaat- en energiebeleid 2019-2024. Brussel.

- De evolutie naar elektrisch aangedreven transport is volop aan de gang en kan ondersteund worden door te investeren in voldoende openbare (snel)laadinfrastructuur zodat de bestuurders kunnen laden wanneer thuisladen of op het bedrijf geen optie is. Deze investeringen worden idealiter ingepast in een vernieuwde Clean Power for Transport-strategie voor de periode na 2020³⁶.

Referenties

- Baert, S., Cockx, B., Heylen, F. en G. Peersman (2020). *Economisch beleid in tijden van corona: een kwestie van de juiste uitgaven te doen*, Gentse Economische Inzichten, nummer 1, Gent.
- Delagrangé, H. (2020). Snel nog even antwoorden. Digitale verbinding op het werk en thuis. Brussel, SERV-Stichting Innovatie&Arbeid, 15 april 2020
- Federaal Planbureau (2020). *Perscommuniqué 29 april 2020: COVID-19 en welzijn: wie zijn de kwetsbare groepen?*, Brussel.
- Hudson (2020). *Eigen bevraging - April 2020*, Brussel.
- Nationale Bank van België (2020a). *Maandelijks data op basis van de conjunctuurenquêtes*, Brussel.
- Nationale Bank van België (2020b). *Perscommuniqué 21 april 2020. Maandelijks consumentenenquête – Ineenstorting van het consumentenvertrouwen in april*.
- Pueyo T. (2020). *Coronavirus: de hamer en de dans*. <https://medium.com/tomas-pueyo/coronavirus-de-hamer-en-de-dans-96b723d63488>. 21 maart 2020
- SERV (2015). *Advies Herstructurering van het beleidsdomein Economie, Wetenschap en Innovatie*, 15 juni 2015, Brussel, SERV.
- SERV (2017). *VESOC-akkoord Hervorming opleidingsincentives werknemers*, 11 juli 2017, Brussel, SERV.
- SERV (2018). *Advies over de begroting 2019*. Brussel, SERV.
- SERV (2019a). *Advies Elementen voor een gesublimeerd klimaat- en energiebeleid 2019-2024*. Brussel, SERV.
- SERV (2019b). *Rapport Klimaat- en energiebeleid 2019-2024. Van alfa tot omega*, Brussel, SERV.
- SERV (2019c). *Prioriteitennota 2019-2024*, Brussel, SERV.
- SERV (2019d). *Akkoord Iedereen aan boord*, Brussel, SERV.
- SERV (2020a). *Vlaamse sociale partners zijn klaar voor veilige en vlotte opstart*. Persbericht, 20 april 2020. Brussel, SERV.
- SERV (2020b). *Advies, Vlaamse screening buitenlandse directe investeringen. Coronacrisis verhoogt urgentie*. 7 mei 2020, Brussel, SERV.
- SERV (2020b). *VESOC-engagementsverklaring Iedereen aan boord - samen voor meer mensen aan de slag - 120 000 mensen extra aan het werk*. Brussel, SERV.
- Iconen uit The Noun Project: Vectors Point (2x), Luis Prado, Gilbert Bages

³⁶ De huidige Clean Power for Transport-visie loopt af in 2020.